

Molla Kestelî'nin Hayatı ve Eserleri

Öz: Asıl adı Muslihuiddin Mustafa b. Muhammed olan Molla Kestelî (ö. 901/1496), dönemin meşhur âlimlerinden Hayâlî ve Hocazâde ile birlikte Hızır Bey'in en önemli üç talebesinden biridir. Kelam ve fıkıh başta olmak üzere aklı ve dinî pek çok ilimde derin bir vukûfiyet sahibi olan Kestelî, *bilâd-ı selâse* olarak isimlendirilen ve Osmanlı'nın en önemli ilim ve siyaset şehirlerinden olan İstanbul, Bursa ve Edirne'de müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Bunlara ek olarak kazaskerlik görevinde de bulunan Kestelî, hayatının çoğunu ilmî ve siyasî görevleri deruhte etmekle geçirmiştir. Bundan dolayı da telif faaliyetleri için çok fazla zaman bulamamıştır. Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla çoğu küçük hacimli olmak üzere kendisine ait on adet eseri mevcuttur. Onun en önemli ve en meşhur eseri olan *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid* adlı eseri haricindeki diğer eserleri, basılmamış olup, henüz yazma hâlinindedir. Fatih döneminin en önemli simalarından biri olan Kestelî'nin hayatının bilinmesi ve eserlerinin ortaya çıkarılması, Osmanlı ilim geleneğinin önemli bir safhasında aktif rol oynayan bir âlim ve devlet adamının faaliyetlerinin aydınlatılması ve bu surette günümüzde bu alanda gerçekleştirilecek çalışmalar için bir katkı sağlaması açısından önemli ve gerekli bir vazifedir. Girişi müteakip iki temel bölümden oluşan bu makalenin birinci bölümünde klasik ve modern bibliyografya kaynaklarından istifade edilerek Kestelî'nin hayatı tüm yönleriyle ele alınmaya ve sistematik bir şekilde sunulmaya gayret edilmiştir. İkinci bölüm ise gerek bibliyografik kaynaklar, gerekse kütüphane kataloglarından hareketle Kestelî'nin eserlerinin tespit edilmesi ve bu eserlerin bizzat incelenmesi suretiyle tanıtımına tahsis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kestelî, Hızır Bey, kelam, fıkıh, kazasker, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid*

المولى الكستلي حياته و مصنفاته

المخلص: اسمه الكامل هو مصلح الدين مصطفى بن محمد الكستلي. توفي سنة ٩٠١ الهجرية. هو من أهم طلاب العالم الفاضل حضر بك مع الطالبين الشهيرين المولى خيالي والمولى خواجه زاده. وكان المولى الكستلي ذو معرفة عميقة في العديد من العلوم العقلية والدينية ولاسيما علم الكلام والفقه. بعدما قرأ على المولى حضر بك صار مدرسا بقصبة مدرني. ثم انتقل الى مدرسة ديمه توفه. بعد ذلك عين مدرسا بالمدارس الثمان في مدينة قسطنطينية. فأصبح من أوائل المدرسين في تلك المدارس. ومع ذلك استقضى بكل من البلاد الثلاثة التي هي من أهم المدن للدولة العثمانية بحسب العلم والسياسة مدينة بورصه ومدينة أدرنه ومدينة قسطنطينية. بلاضافة الى ذلك جعل الكستلي قاضيا بالعسكر للدولة العثمانية. بسبب هذه الوظائف المهمة والإشتغال بالتدريس لم يجد المولى الكستلي وقتا واسعا او كافيا للتصنيف. لكنه لم يعرض عنه بالكلية. بحسب البحوث في المكتبات ثبت ان للمولى الكستلي عشرة تصانيف -أكثرها رسائل صغيرة-. كل هذه التصانيف بحالة المخطوطات في المكتبات ولم يطبع بعد إلا واحد منها فهو حاشية على شرح العقائد التي هي أهم وأشهر تصنيفه. المولى الكستلي هو عالم متبحر ورجل مهم بين الرجال للدولة العثمانية. ولذلك يجب ان تدقق سيرته العلمية وتصانيفه القيمة لكي انكشف على طلاب العلم نبذة من صفحة مهمة من الصحائف العلمية لعهد للدولة العثمانية فيستفاد منه للدراسات الحديثة. فهذه المقالة تتكون من مقدمة وقسمين: في القسم الاول تدقق سيرة المولى الكستلي من كل زاوية مستندة على كتب التراجم والطبقات والدراسة الحديثة التي يعرض فيها بسيرة المولى الكستلي. وفي القسم الثاني تدقق تصانيف المولى الكستلي بحسب تثبيتها مستفيدا من المكتبات وكتب التراجم والطبقات والدراسة الحديثة وبحسب تعريفها لعالم العلم مستندا على تفحص التصانيف المخطوطات بعينها.

المفتاحية: الكستلي حضر بك الكلام ألقه قاضي العسكر حاشية على شرح العقائد.

Bu makalenin ortaya çıkma sürecindeki katkılarından dolayı yazma eser uzmanı Arafat Aydın Bey'e, meslektaşım Aziz Ençakar ağabeyime ve dostum M. Yasir Şahin kardeşime teşekkürü bir borç bilirim. İkinci olarak, yazma eser nüsbaları araştırmalarım esnasında müraacaat ettiğim pek çok kütüphanenin değerli çalışanlarına da ilgilerinden ötürü müteşekkirim. Ayrıca emek mabsulü yüksek lisans tezini benimle paylaşan Fatih Akal Bey ile bir yazma eser hususunda ihtiyaç duyduğum bir kütüphanenin yazma eserler kayıt defterinin ilgili görselini gönderme zabmetinde bulunan Nurdoğan Türk Bey'e de şükranlarımı sunuyorum.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, israfil@istanbul.edu.tr

ATIF: Şen, İsrail. "Molla Kestelî'nin Hayatı ve Eserleri". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 2/2 (Aralık/December 2019): 295-330.

Geliş Tarihi: 26.04.2019 Kabul Tarihi: 19.12.2019 DOI: 10.5281/zenodo.3598230 ORCID: orcid.org/0000-0002-8174-4794.

Giriş

On beşinci yüzyılda yaşamış olan Kestelî, Fatih Sultan Mehmed döneminin (1451-1481) ansiklopedik bilgi birikimine sahip olan meşhur âlimlerinden biridir. Semâniye medreselerinin müderrislerinden biri olan ve pek çok önemli siyasî görevlerde bulunan Kestelî hakkında bibliyografya kitaplarında, yeterli olmamakla birlikte birtakım bilgiler mevcuttur.¹ Bu bilgiler, çok teferruatlı olmasa bile, Kestelî'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bir tablo sunması açısından kayda değerdir.

Pek çok sahada derin bilgi birikimine sahip olup, medrese müfredatındaki tüm dersleri okutabilecek donanımda bir âlim olan Kestelî'nin hayatı, eserleri ve görüşlerinin ortaya çıkartılmasında, günümüz ilim dünyası için pek çok faydanın olduğu âşikârdır. Buna rağmen ne yazık ki Kestelî, modern çalışmalara yeteri kadar konu edilmemiştir. Hakkında Türkçe, Arapça veya İngilizce olarak kaleme alınan akademik çalışmalar, ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Hususi

- 1 Makaleye başlamadan önce Kestelî'nin hayatı ve eseri hakkında doğrudan bilgi veren kaynakların toplu olarak zikredilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir. Bu kaynakların kronolojik olarak sıralaması şöyledir: Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devlet-i'l-Osmâniyye*, nşr. Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1395/1975), 87-89; Edirneli Mecdî Efendi, *Şakâ'ık Tercümesi* (İstanbul: Dârü't-Tıbbâ'ati'l-Âmire, 1269/1853), 161-166; Necmeddin Muhammed el-Gazzâ, *el-Kevâkibü's-sâ'ira bi-a'yâni'l-mi'eti'l-âşira*, nşr. Halil Mansur (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/306-307; Kâtib Çelebi, *Sülle-mü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fubûl*, nşr. Mahmud Abdulkâhir el-Arnâvûtî (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/360; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini min karni's-sâbi'* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1250), 2/308; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1125; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1951), 2/433; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1971), 1/377; Franz Babinger, "Kastallânî", *The Encyclopedia of Islam New Edition*, ed. C. E. Bosworth vd. (Leiden: Brill, 1997), 4/737; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Dımeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 3/883; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm ve hatte'l-asri'l-bâzır* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyyeti li't-Te'lîfi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1409/1988), 2/668; Şerafettin Gölçük, *Kelâm Tarihi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 273-276; Metin Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 158-160; Ömer Aydın, *Başlangıçtan Günümüze Türk Kelâmcıları*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 108-110; Salih Sabri Yavuz, "Kestelî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/314; Fatih Akal, *Kestelî Muslihuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 2-6.

olarak Kestelî'yi konu edinen sadece bir tane yüksek lisans tezine rastlanılmıştır.² Bu tezin haricinde Kestelî'yi konu edinen ne bir makale ne de bir tez veya kitap mevcuttur. Bu durum, Osmanlı'daki ilmî geleneğin önemli bir safhasında aktif rol oynayan bir âlim ve devlet adamının yeteri kadar bilinmemesine ve ondan istifade edilememesine yol açmıştır. Bundan dolayı da bu alanda daha teferruatlı çalışmaların yapılması hususunda –pek çok Osmanlı âlimi hakkında da ileri sürülebilecek– büyük bir ihtiyaç söz konusudur.

Bu makale, bahsi geçen ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak yürütülen mütevazı bir çalışma niteliğindedir. Şu kadarı var ki bu makale, bu alanda mevzu bahis olan ihtiyacın tamamını karşılamayı hedef edinmemektedir. Kestelî'nin hayatı, eserleri ve görüşlerinin ortaya konması, bir makale ile gerçekleştirilebilecek bir faaliyet olmasa gerektir. Bunun için daha fazla akademik çalışmanın yapılması gerekmektedir. Bundan ötürü bu makale, sadece Kestelî'nin hayatı ve eserleri üzerine tahsis edilmiş olup, bu hususlarda derinlemesine inceleme yapmayı hedeflemiş, bununla beraber görüşlerini ise kapsam dışında bırakmıştır. Zira şu da bir gerçektir ki onun görüşlerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konması için evvela Kestelî'nin tüm eserlerinin tespit edilmesi ve ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu gerekçeye binaen araştırmamız, daha ziyade Kestelî çalışmalarına bir giriş mahiyetinde, onun hayatı ve özellikle de eserleri üzerine yoğunlaşacak, görüşlerinin incelenmesi ise başka çalışmalara bırakılacaktır.

Girişi takiben iki temel bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Kestelî'nin hayatı tüm yönleriyle ele alınmaya ve sistematik bir şekilde sunulmaya gayret edilmiştir. Bu bölümde, klasik ve modern pek çok kaynaktan istifade edilmiş ve tespit edilebilen en ufak bir bilginin dahi ihmal edilmemesine özen gösterilmiştir. İkinci bölüm ise Kestelî'nin eserlerinin tespiti ile incelenip tanıtılmasına tahsis edilmiştir. Bu minvalde gerek klasik, gerekse modern kaynaklar taranmış ve müellife nispet edilen eserler belirlenmiştir. Ardından Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan ve Türkiye kütüphanelerine erişim imkânı sağlayan katalog tarama sistemi üzerinden ilgili araştırmalar gerçekleştirilmiş ve

2 Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 1-82. Fatih Akal tarafından yazılan bu tez, bir giriş ve dört temel bölümden oluşmaktadır. Girişte ana hatlarıyla Kestelî'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. Daha sonra ise sırasıyla; birinci bölümde bilgi ve varlık, ikinci bölümde ilâhiyât, üçüncü bölümde nübüvvât ve dördüncü bölümde sem'iyât konularına dair Kestelî'nin görüşlerine yer verilmektedir. Kestelî'nin görüşleri, onun sadece *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid* adlı eseri üzerinden aktarılmıştır.

oradaki eserler de belirlenmiştir. Kütüphanenin sunduğu eserlerin tamamının tespit edilip makalede zikredilmesinin yanı sıra bunlara dair verilen doğru nüsha bilgilerinin tamamı, bizzat yazma eserler tek tek incelenerek tespit edilmiştir. Nihayetinde ise Kestelî'ye ait olup olmayan eserler tespit edilerek sistematik bir şekilde incelemesi ve tanıtımı yapılmıştır. Bu faaliyetin pek çok neticesinden biri de gerek modern kaynaklarda, gerekse kütüphane kataloglarında eser ismi, nüsha bilgisi ve eserin müellife aidiyeti gibi hususlarda mevcut pek çok hatanın tespit edilerek ilgili yerlerde bunların tashihlerinin yapılmış olmasıdır.

Kestelî'ye nispet edilen eserlerin klasik ve modern bibliyografik kitaplardaki değişim ve gelişim serüvenini ortaya çıkarmak ve mukayeseli bir şekilde tahlil edilmesini kolaylaştırmak amacıyla makalenin ikinci temel bölümüne bir ek olarak, birbirinin devamı niteliğinde iki tablo sunulmuştur. Bu tablolarda, Taşköprizâde'nin *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye* adlı eserinden itibaren bu makaleye kadar, Kestelî'nin eserlerine değinen önemli kaynaklar, kronolojik olarak sıralanmıştır. Böylelikle söz konusu mukayese imkânı da kolaylaştırılmıştır. Ayrıca bu asıl neticenin yanında, tabloların bir diğer faydası da bibliyografik kaynakların tarihî süreç içerisinde birbirleriyle ne denli etkileşim içerisinde bulunduğunu somut bir şekilde ortaya koymasındır.

Bu tabloların ardından, yine ikinci bölüme bir ek olarak, Kestelî'ye ait olan ve nüsha bilgileri tespit edilebilen eserlerin başlangıç (mukaddime) ve bitiş (hâtîme) cümlelerine yer verilmiştir. Şöyle ki her bir eser için, tespit edilen nüshaları arasından güzel okunaklı birer nüsha belirlenmiş ve ilgili yerlere dair orijinal birtakım görsellere yer verilmiştir. Bu görsellerin verilmesindeki en temel etken, bazı katalog ve kaynaklarda gerek Kestelî'nin eserlerine, gerekse de eserlerinin nüsha bilgilerine dair yapılan pek çok hatanın bir nebze önüne geçebilmektir. Bizzat başlangıç ve bitiş cümlelerinin bilinmesi, Kestelî'ye nispet edilen eserlerin ve bu eserlere nispet edilen nüshaların daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine katkıda bulunacak ve bu hususta karşılaşılan hataların daha kolay bir şekilde tespit ve tahlil edilmesine olanak sağlayacaktır.

Burada zikredilmesi gereken bir diğer husus da, makalenin kaynakça bölümünde, Kestelî'ye aidiyeti tespit edilen ve nüsha bilgilerine ulaşılan eserler için ayrı birer başlık açılarak eser ve nüsha bilgilerinin derli toplu bir listesinin sunulmuş olduğudur. Bu liste sayesinde Kestelî'nin bütün eserleri ve bunların tespit edilebilen bütün nüsha bilgileri tek bir yerde toplanmış ve metinlere kolayca ulaşma imkânı sağlanmıştır.

Kestelî'nin hayatı ve eserleri üzerine tahsis edilen bu çalışmanın, bu alanda bahsi geçen ihtiyaç hususunda bir farkındalık oluşturmasını ve ileriye dönük olarak daha geniş ölçekli ve derin analizli çalışmalar için bir mukaddime teşkil etmesini diliyorum. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

1. Molla Kestelî'nin Hayatı

Osmanlı ilim geleneğinde önemli bir yere sahip olan Kestelî, gerek müderrislik görevi, gerekse kadılık ve kazaskerlik görevleri olmak üzere önemli vazifeler deruhte etmiştir. İlmî ve siyasî açıdan yoğun bir ömür geçiren Kestelî'nin hayatının aydınlatılması, hem İslamî ilimler açısından hem de Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli bir vazifedir.

Bu bölümde Kestelî'ye dair bibliyografik eserlerde yer alan bilgiler, mukayeseli bir şekilde tetkike tâbi tutulmuştur. Buradan elde edilen bilgiler, Kestelî'nin doğum ve ölümü, eğitim ve vazife hayatı, ilmî yetkinliği ve kişisel özellikleri şeklinde ifade edilebilecek bir sistem içerisinde sunulmuştur. Bu esnada Kestelî hakkında kaynaklarda zikredilen hiçbir bilgi, mümkün merteye göz ardı edilmiş ve ilgili başlık altına dercedilmeye çalışılmıştır.

1.1. Doğumu ve Vefatı

Tam adı Muslihuddin Mustafa b. Muhammed olan Kestelî, Aydın'ın Nazilli ilçesine bağlı Kestel köyünde doğmuştur.³ Bursa'nın Kestel ilçesinde doğduğu da iddia edilmektedir.⁴ Kaynaklarda doğum tarihi ve ailesine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Doğduğu yere nispetle Kestelî, Kestellî veya Kastallânî şeklinde tanınmış ve Molla/Mevlâ Kestelî/Kestellî/Kastallânî şeklinde anılmıştır.⁵ Ayrıca onun için Hanefî ve Rûmî şeklinde nisbeler de kullanılır.⁶ Bursa, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere muhtelif şehirlerde bulunan ve hayatını ilim tahsil ve tedrisi ile beraber bunlarla ilintili olarak müderrislik, kadılık ve

3 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

4 Babinger, "Kastallânî", 4/737.

5 Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3/883; krş. Yurdağür, *Mâverâünnebir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 158.

6 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 10/18; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3/883; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 2/433.

kazaskerlik gibi görevlerle geçiren Kestelî, 901/1496 yılının Cemâziyelâhir ayında⁷ vefat eder ve Eyüp'te, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrine yakın bir mevkide bulunan "Meyyit Kuyusu" isimli mahalde defnolunur.⁸

1.2. İlmî Hayatı: Hocaları ve Talebeleri

Kestelî, ilk tahsilini Aydın'da tamamlar. Buradaki hocalarına dair ayrıntılı bir bilgi olmamakla birlikte kaynaklarda "*Rûm diyârının âlimlerinden (ulemâ-yı Rûm)*"⁹ ve Aydın nâibinden¹⁰ dersler aldığı belirtilmektedir. Ardından dönemin ilim merkezlerinden biri olan Bursa'ya gelir. Burada Çelebi Sultan (Sultâniye) Medresesi'nin müderrisi olan Hızır Bey'in (ö. 863/1459) talebesi ve mu'îdi (asistan) olur.¹¹ Ondan İslamî ilimler tahsil eder. Bu sırada kendisi gibi Hızır Bey'in mu'îdi olarak vazife alan Hocazâde (ö. 893/1488) ve Hayâlî'den (ö. 875/1470[?]) de ilmî olarak istifade eder.¹² Kestelî, buradaki tahsili esnasında Arapça, Farsça ve Osmanlıca dillerini öğrenir. İleri düzeyde kelam ve fıkıh donanımına sahip olur. Diğer aklî ve naklî ilimlerde de kendisini geliştirir. Bundan dolayı da Hocazâde başta olmak üzere dönemin pek çok ilim adamının takdir ve övgüsüne mazhar olur.¹³ Kestelî, hocası Hızır Bey'in kızı ile evlenerek talebe ve asistanlığının ardından kendisinin damadı da olmuştur.¹⁴ Hocasının onu damatlığa uygun görmesi, Kestelî'nin ilmî başarısına bir delil olsa gerektir.

Muhtelif şehirlerde ve medreselerde müderrislik yapan Kestelî'nin pek çok talebesi olmuştur. Sinan Paşa (Vefâî) (ö. 891/1486), Kemalpaşazâde (ö.

7 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

8 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

9 Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli'*, 2/308; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/174; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, 10/18.

10 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

11 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87; Mecdî, *Şakâyık Tercümesi*, 161; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/306-307; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, 2/668.

12 Mecdî, *Şakâyık Tercümesi*, 161.

13 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89; krş. Mecdî, *Şakâyık Tercümesi*, 166; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 307.

14 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377; krş. Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 158.

940/1534), Cemâl Halîfe Karamânî (ö. 933/1526))¹⁵, Muhyiddin Muhammed b. Bahâüddin (ö. 952/1545)¹⁶, Tâcîzâde Câfer Çelebi (ö. 921/1515)¹⁷ bunlardan en meşhurlarıdır.

1.3. İlmî ve Siyasî Görevleri: Müderrislik, Kadılık ve Kazaskerlik

Kestelî, Bursa'daki tahsilinin ardından ilmî ve siyasî bazı kademelerde görev alır. Evvela Mudurnu ve bugün Batı Trakya sınırları içerisinde bulunan Dimetoka'daki bazı medreselerde müderrislik yapar. Daha sonra, inşasının tamamlanmasının ardından, Sahn-ı Semân medreselerinden birine tayin olur.¹⁸ Buradaki tedris faaliyetleri süresince büyük bir olgunluğa erişir. Öyle ki, buradaki eğitim faaliyetlerinden sonra muhtelif zamanlarda üçer kez –sırasıyla–¹⁹ Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevlerine yükselir. Ardından saltanatının son yıllarını idrâk etmekte olan Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) tarafından kazaskerlik görevine getirilir. Kazaskerlik makâmınının, Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliği şeklinde ikiye ayrılmasının ardından o, Rumeli kazaskerliğine tayin edilir. Kestelî, bu görevi II. Bayezid'in (1481-1512) saltanatına kadar sürdürür.

15 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/174. Taşköprizâde, Kestelî'nin talebeliğinde bulunan Cemâl Halîfe'nin, Kestelî'nin İstanbul'da kazaskerken kendisine getirilen değerli bir mushaf için altı bin dirhemi çok gördüğünü ve satın almadığını, ancak daha sonra kendisine getirilen bir at için on bin dirhem vermesini hazmedemeyip “*Ben Kesteli gibi olamam*” diyerek ilimden soğuduğunu ve tasavvuf yoluna meylettiğini anlatmaktadır. Bk. Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 222.

16 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 258; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/174.

17 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/174; İsmail E. Erünsal, “Tâcîzâde Cafer Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/353.

18 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 5/477. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan ve 875/1470 yılında tamamlanan Sahn-ı Semân medreselerinden birinin Kestelî'ye tahsis edilmesi, onun ilmî donanımının ne kadar ileri bir seviyede olduğunu gösteren önemli bir delildir. Zira Sahn-ı Semân medreselerinde üst düzey kitaplar, ilimde belirli bir seviyeye gelmiş talebeye tedris edilmekteydi. Diğer bir ifadeyle Sahn-ı Semân medreseleri, belli aşamalardan geçen talebeye eğitimin verildiği üst düzey medreselerdi. Bk. Fahri Unan, “Sahn-ı Semân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/532-534. Bu medreselere müderris olarak tayin olmak da aklî ve naklî ilimlerde yetkin olup, ancak belli bir ilmî seviyeye sahip olan âlimler için mümkün olmaktadır. İşte Kestelî de o âlimlerden biriydi. Zira Taşköprizâde, “*Sahn-ı Semân medreselerinin tamamının ona verilmesi durumunda, her bir medresede günde üç ders okutmaya kâdir olduğunu iddia etmekteydi*” şeklinde bir ifadeye yer vermektedir. Bk. Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87; Mecdî, *Şakâ'ik Tercümesi*, 166; krş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 273.

19 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/307.

II. Bayezid tahta çıkınca Kestelî'yi Rumeli kazaskerliğinden azleder (886/1481)²⁰ ve kendisine günlük yüz dirhem maaş tahsis eder.²¹ Bundan sonra Kestelî, vefat edinceye dek bir nevi emekliliğe (tekâ'üd) ayrılmış olur.²²

1.4. İlmî Geleneği, Yetkinliği ve Etkinliği

Kestelî, itikat ve amel hususunda Mâtürîdî-Hanefî geleneğine bağlı bir âlimdir. Bununla birlikte kelim ve felsefe gibi aklî ilimler alanındaki faaliyetlerinde –diğer pek çok Osmanlı âlimi gibi– Râzî (ö. 606/1210), Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Cürcânî (ö. 816/1413) çizgisini takip eder. Diğer bir ifadeyle Kestelî, ilmî olarak mezkûr âlimlerin çalışmalarından ve görüşlerinden etkilenir.

Döneminin diğer âlimleri gibi ansiklopedik bir bilgi birikimine sahip olan Kestelî'nin çok yönlü bir âlim olduğu ve medrese müfredatındaki bütün dersleri okutabilecek kabiliyette olduğu söylenmekte ve bununla ilgili olarak kaynaklarda bazı hikâyeler anlatılmaktadır. Mesela Taşköprizâde'nin aktardığına göre dönemin meşhur ilim adamlarından Musannifek'in (ö. 875/1470) vefatı münasebetiyle pek çok ilim adamı İstanbul'da toplanır. Bu ilim adamlarından bazıları cenazenin defnedildiği günün gecesini Kestelî'nin evinde geçirirler. Bu mecliste Kestelî'nin felsefe, fıkıh, Arapça ve tarih gibi aklî ve naklî ilimlere dair olan konuşmaları, misafirlerini hayrete düşürür. Yine başka bir zamanda dönemin veziri Sinan Paşa'nın evinde toplanan ilim adamları arasında cereyan eden sohbette Kestelî'nin İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) eserlerine olan vukûfiyeti ve özellikle de *eş-Şifâ* adlı eserini yedi defa mütalaa ettiğini ifade etmesi, diğer âlimlerin hayret ve takdirlerini celbetmiştir.²³ Bu gibi sebeplerden dolayı Hocazâde'nin Kestelî için “*O, tüm müşkil meseleleri çözmeye ve kısa bir zamanda pek çok ilmi ihâta etmeye kâdirdir (kâdirun ‘alâ halli cemî‘i’l-müşkilâti ve ihâtati ‘ulûmin kesîratin fî müddetin basîta)*” dediği ve ismini zikrederken sadece ona has olarak “Molla/ Mevlâ” lafzını kullandığı aktarılmaktadır.²⁴

20 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

21 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87-88, 126; krş. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 1/360; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/307. Salih Sabri Yavuz, Kestelî'nin yüz yirmi dirhem ile emekliliğe ayrıldığını ifade etmektedir. Bk. Yavuz, “Kestelî”, 25/314.

22 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 1/360.

23 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89; krş. Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360, 5/464.

24 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89; krş. Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 307.

1.5. Şahsî/Kişisel Özellikleri

Daha ziyade kelamcı kişiliğiyle meşhur olan Kestelî, âlet ilimleri başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerde kendisini geliştirmiş bir şahsiyettir. Kestelî, ilmi çok sever ve vaktini boşa geçirmemeye gayret gösterirdi. Bundan dolayı da ilmî hiçbir vazifede gevşeklik göstermez, sürekli bir meşgale içerisinde bulunurdu.²⁵ Her hâlükârda hakkı söylemesi ve kazaskerken görevini dürüstçe yerine getirmesi, onun mütemâyiz bir diğer özelliğidir.²⁶ Ayrıca kendi oğlunun ders verme kabiliyetinin pek olmadığını söylemesi ve onun müderrislik değil de kadılık görevine getirilmesini talep etmesi, Kestelî'nin ilme ve liyâkate verdiği önemi göstermektedir.²⁷ Tüm bunlarla birlikte hayırsever bir karaktere sahip olan Kestelî'nin İstanbul'da bir cami yaptırdığı da söylenmektedir.²⁸

Son olarak kaynaklarda Kestelî'nin fiziksel özelliklerine dair de bazı bilgiler yer almaktadır. Onun uzun boylu, zayıf (nahif), sarışın tenli, sarı sakallı ve mavi gözlü bir yapıda olduğu rivayet edilmektedir.²⁹ Bununla birlikte bu yapısının pek de hoş bir görüntü sergilemediği (*demîm* olduğu) de hakkında belirtilenler arasındadır.³⁰

Böylesi ilmî ve siyasî bir şahsiyet olan Kestelî, sadaka-i câriye olarak yaptırdığı söylenen bir caminin yanında, ilim dünyası için de birtakım eserler kaleme almıştır. Deruhte ettiği siyasî görevler sebebiyle telife çok fazla zaman bulamasa da alanında önemli addedilebilecek bir dizi eser telif etmekten de geri durmamıştır.

Şimdi müellife ait bu eserlerin tespit ve tahlil edildiği ikinci bölüme geçebiliriz.

2. Molla Kestelî'nin Eserleri

Bu bölümde Molla Kestelî'ye nispet edilen eserler tespit edilerek teferruatlı bir şekilde incelenecektir. Bu inceleme süreci, temel olarak beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaları; (1) klasik ve modern kaynaklardaki bilgilerin mukayeseli bir şekilde tetkik edilmesi, (2) kütüphane ve katalogların taranması, (3)

25 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87.

26 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 5/478; krş. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

27 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

28 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 87; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

29 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89.

30 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89.

Kestelî'ye nispet edilen eserlerin tespit ve temin edilmesi, (4) nispet edilen bu eserlerin gerçekten kendisine ait olup olmadığının ortaya konulması ve (5) son olarak nispeti sahih olan ve olmayan eserlerin incelenip –ilgili bağlantılarıyla birlikte– tanıtımının yapılması şeklinde ifade edebiliriz.

Kestelî'ye ait eserlerin tanıtımı yapılırken belli bir yöntemle hareket edilmiştir, şöyle ki; evvela eserin ismi tespit edilmeye gayret edilmiş ve eserin meşhur olan bir veya birkaç ismine yer verilmiştir. Ardından, eserin mahiyeti meselesine değinilmiştir. Diğer bir ifadeyle; eserin telif, şerh, hâşiye, risâle veya ta'likât gibi türler arasında hangi gruba dahil olduğu ve hangi eser(ler) üzerine kaleme alındığı hususu aydınlatılmıştır. Ayrıca, incelenen eserle ilgili olarak yapılan çalışmalar varsa onlara da işaret edilmiştir. Bunun akabinde de temin edilip incelenen ve esere ait olduğu tespit edilen nüshaların künye bilgilerine yer verilmiştir. Ayrıca bu nüsha bilgileri ile ilgili olarak gerek kataloglarda, gerekse modern çalışmalarda yer alan hatalara da temas edilmiş ve gerekli düzeltmelere işaret edilmiştir.

Yukarıda da zikredildiği gibi Türkiye'de akademik olarak Kestelî'nin hayatı ve eserlerine tahsis edilen müstakil bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ancak bu durum, Kestelî hakkında bilgi veren hiçbir çalışma olmadığı şeklinde de anlaşılmalıdır. Zira bu konuya hasredilmiş bir çalışma olmamakla birlikte, ana hatlarıyla Kestelî'nin hayatından bahseden ve eserlerini zikreden pek çok çalışma söz konusudur. Hayatını temel bibliyografya kitaplarından istifade ile anlatan bu çalışmaların genelinde, eserlerini zikretme hususunda –aşağıda ilgili yerlerde işaret edileceği üzere– birtakım problemler söz konusudur. Şöyle ki, bu çalışmalarda yer verilen gerek eser isimleri, gerek eserlerin içerik ve mahiyetleri, gerekse de eserlerin kütüphanelerde bulunan nüsha bilgileri hususunda önemli hatalara tesadüf edilmiştir.³¹

31 Burada Kestelî'nin, aşağıda üçüncü sırada incelenen *Risâle fi bahsi'l-cibe* adlı risalesi hakkındaki hatalar örnek olarak gösterilebilir. Şöyle ki, bu eserde bir dönem Osmanlı'nın tartışma gündeminde yer alan, evrenin bir merkezinin olup olmadığı meselesi incelenmektedir. Ancak çağdaş bazı çalışmalarda bu eser, *Risâle fi ciheti'l-kible* şeklinde isimlendirilmiş ve onun kıblenin yönünün incelendiği bir risale olduğu zannedilmiştir. Bk. Yavuz, "Kestelî", 25/314; krş. Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 6; Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 273; Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 159. Bu ve benzeri hataların bir kısmı, bu hususta gerekli olan belli araştırmaların gerçekleştirilmemesinden kaynaklandığı gibi, bir kısmı da kütüphane kataloglarında yer alan yanlış kayıtlardan kaynaklanmaktadır. Bu gibi hataların oluşmaması için, alanında uzman kişilerin ilgili yazma eser nüshalarını tek tek incelemeleri ve bu incelemelere göre hareket etmeleri gerekmektedir.

Modern çalışmalarda yer alan bu hatalar, Kestelî hakkında gerçekleştirilecek olan çalışmalarının seyri açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Örneğin, Kestelî'ye ait olan bir eserin bilinmemesi veya ona ait olmayan bir eserin ona aitmiş gibi bilinmesi, müellife dair yapılacak bütüncül çalışmalar açısından önemli bir kusur teşkil etmektedir. Ayrıca kendisine ait bir eserin yanlış verilen nüsha bilgileri de ilgili esere ulaşma sürecini zorlaştırarak vakit kaybına yol açmaktadır. Bu hata ve noksanlıkların tespit ve tashih edilmesi ise pek çok açıdan önem arz etmektedir. Bundan dolayı bahsi geçen çalışmalarda yer alan hatalara makalenin ilgili yerlerinde temas edilecektir.

Araştırmanın bu bölümünde Kestelî'ye ait olarak zikredilen bütün eserler ve bu eserler için verilen nüsha bilgileri hususunda gerekli tüm araştırmalar yapılmıştır. Örneğin, aşağıda zikredilecek olan eserler için verilen nüsha bilgilerinin tamamının doğruluğu, bizzat yazma eserler üzerinde tek tek gerçekleştirilen incelemeler neticesinde teyit edilmiştir. Bu süreçte, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne müracaat edilmiş ve bu kütüphanenin Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerine erişim imkânı sağlayan katalog tarama sisteminden istifade edilmiştir.³² İlgili tarama sisteminde Kesteli/Kestelî, Kestelli/Kestellî ve Kastalani/Kastallanî şeklinde gerçekleştirilen aramalar neticesinde sıralanan ilgili-ilgisiz bin iki yüz doksan sekiz (1298) adet eser, tek tek kontrol edilmiş ve bunlardan Molla Kestelî'ye ait olan bütün eserlerin nüsha bilgileri, bu hususta yapılan yanlışlıklar tashih edilmek suretiyle makalede zikredilmiştir. Bu süreçte modern ve klasik kaynaklarda zikredilmeyen bazı eserlere ulaşılmasının yanı sıra özellikle de modern kaynaklarda yer alan pek çok yanlışın tashihi de gerçekleştirilmiştir. Bu surette Kestelî'nin eserleri ve bu eserlerin kaynaklarına dair doğru ve güvenilir bilgiler elde edilmiş, Kestelî hakkında ileriye dönük olarak yapılacak çalışmaların bir altyapısı hazırlanmıştır.

Kestelî'nin eserlerinin incelemesine geçmeden önce zikredilmesi gereken bir diğer husus da onun, ansiklopedik bilgi birikimine nazaran çok fazla eserinin olmadığıdır, şöyle ki; Kestelî, yukarıda da temas edildiği üzere hayatını daha çok ders verme, kadılık ve kazaskerlik yapmakla geçirmiş, eser yazmak için çok fazla zaman bulamamıştır.³³ Müellife dair en erken tarihli bibliyografik kaynaklardan

32 Bununla birlikte yer yer, Türkiye çapındaki kütüphanelerde tarama yapma imkânı sağlayan İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı'ndan da istifade edilmiştir.

33 Taşkoprizâde, *Şekâ'ik*, 89; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/307.

biri olan Kâtib Çelebi, Kestelî'ye ait yedi,³⁴ en yakın tarihli çalışmalardan birinin sahibi olan Salih Sabri Yavuz ise sekiz adet eser nispet etmektedir.³⁵ Bu çalışmada ise Kestelî'nin, nüsha bilgilerine ulaşılan yedi ve nüsha bilgilerine ulaşamayan da üç olmak üzere toplamda on eseri olduğu tespit edilmiştir. Kestelî'nin eserlerine değinen klasik ve modern bütün kaynaklar arasında kendisine en fazla eser nispeti de bu makalede yer almaktadır. Yine de bu kadar eser kaleme almanın, Kestelî'nin donanımına nazaran çok fazla olmadığını da burada ifade edebiliriz.

Kestelî'nin eserlerine tahsis edilen bu bölüm; kendisine nispet edilen eserler arasında nüsha bilgisi tespit edilen eserler ile tespit edilemeyen eserler olmak üzere iki temel alt başlıkta ele alınmıştır. Ardından da bunlara bir ek olarak, Molla Kestelî'ye nispet edilen ancak nispetinin hatalı olduğu bazı eserlere temas edilmiştir. Yine bir ek hüviyetiyle bu bölümün sonunda klasik bibliyografya kaynaklarından günümüze kadar Kestelî'nin eserlerine değinen bazı çalışmaların mukayeseli bir tablosuna da yer verilmiştir.

2.1. Nüsha Bilgileri Tespit Edilen Eserler

Bu başlık altında Kestelî'ye aidiyeti belirlenen eserler için gerçekleştirilen kütüphane taramaları neticesinde nüsha bilgileri tespit edilen eserlerin tahlil ve tanıtımı yapılacaktır.

Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid: Bu eser, Eş'arî âlimi Teftâzânî'nin (ö.792/1390), Mâtürîdî âlimi Necmeddîn Ömer en-Nesefî'ye (ö. 537/1142) ait olan '*Âkâid* metni üzerine yazdığı ünlü şerhin meşhur hâşiyesidir. Kestelî'nin en önemli eseri olan bu hâşiyenin hem kütüphanelerde el yazması olarak hem de basılı olarak literatüre giren pek çok nüshası mevcuttur (Yazmalara örnek için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 2175, 74 vr.; Fatih, 2958, 69 vr. Matbû olanlara örnek için bkz. İstanbul 1308, 1315). Fatih Akay, bu hâşiyeyi temel alarak Kestelî'nin kelâmî görüşlerine dair bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.³⁶

34 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

35 Yavuz, "Kestelî", 25/314.

36 Akal, *Kestelî Muslihuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 1-82. Yavuz, Kestelî'nin eserlerini sayarken ikinci sırada onun, *Risâletü'l-'Akâ'id* isminde bir eserinin olduğunu söylemekte ve "Amasya İl Halk Kütüphanesi, 578" şeklinde bir nüsha bilgisi vermektedir. Yapılan incelemeler neticesinde bahsi geçen nüshanın, Yavuz'un belirttiği şekilde farklı bir eser olmayıp, *Şerhu'l-'Akâid*'in mezkûr hâşiyesi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine kata-

Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkîf (İ'tirâdât 'ale's-Seyyidi's-Şerîf fî Şerhi'l-Mevâkîf veya *Ecvibe 'an muğlakâti's-seb'a)*: Bu eser, isminden de anlaşılacağı üzere, *Şerhu'l-Mevâkîf*'ta geçen, anlaşılması zor görülen ve bu yüzden itirazlara maruz kalan yedi meselenin izah edilmesi gayesiyle kaleme alınmıştır.³⁷ (Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b; 1570, 135^a-137^a; Esad Efendi, 3734, 61^b-62^b; Karaçelebizade, 330, 1^b-2^b; Murad Molla, 1826, 127^b-129^b; Hasan Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a; Mehmed Nuri Efendi, 186, 60^a-63^b; İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel Kütüphane, 1429, 160^b-163^b; Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b; Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 572, 284^b-286^b; Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 1849, 210^b-213^b; Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 543, 145^a-146^{a38})³⁹

loglarda bu hususta pek çok yanlış nispet söz konusudur. Mesela Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ali Saib Efendi, 152/4 ile yine aynı kütüphanenin İzmir, 127 demirbaşlarında kayıtlı nüshalar, *Hâşiye 'ale'l-Hayâlî* şeklinde kaydedilmiştir. Ancak bu nüshalar incelendiğinde onların da *Şerhu'l-Akâid*'in mezkûr hâşiyesi olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki nüsha incelemesi yapılmadan sadece kataloglardan hareket eden pek çok çalışmada bu tarz hatalarla karşılaşılması kuvvetle muhtemel bir durumdur.

- 37 Kâtib Çelebi'nin belirttiğine göre Kestelî'nin bu risalesine müellifin kendisi ile Hâtibzâde Muhyiddin (ö. 901/1496) tarafından birer şerh kaleme alınmıştır. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/871. Yavuz, "Kestelî", 25/314. Yukarıda zikredilen nüshalar, kataloglarda birçok farklı isimle kaydedilmiştir. Buradan hareketle onların farklı eserler olduğu zannedilmemelidir. Çünkü hepsi tek bir eser olup, içerikleri aynıdır. Ayrıca bu esere dair yukarıda zikredilen nüsha bilgilerinde yer alan ve eseri ihtiva eden yazma eser mecmualarının çoğunda Kestelî'nin bu eseri akabinde, Vefâî Sinan Paşa'nın, Kestelî'nin eserinde mevzubahis ettiği itirazlara dair cevaplar içeren ve Kestelî'nin cevaplarını analiz eden küçük hacimli bir çalışması da vardır (örneğin bk. Esad Efendi, 3734/24, 63-64; Karaçelebizade, 330/2, 2b-3b). Ayrıca Sinan Paşa'nın çalışmasıyla aynı mahiyette olan ve "*Hâzihî ecvibetün 'an muğlakâti's-seb'ati el-mensûbetü li'l-Mevlâ Muslibuddin el-Kestelî*" şeklinde bir başlık taşıyan anonim bir risale daha vardır (bk. Laleli, 3030, 23^b-26^a; Hacı Selim Ağa, 731, 90^b-93^a). Aynı bir çalışma olarak bu üç eser mukayeseli bir şekilde incelenebilir.
- 38 Bu eser, kataloglarda "*Usûletü'l-Kestelî*" şeklinde ve 146 vr. olarak kaydedilmiştir. Ancak verilen varak numarası yanlıştır. Çünkü nüshanın 146. varığında *Tahâvî Akîdesi* metni yer almaktadır. Doğru olan aralıklar, yukarıda verildiği şekliyledir. Eserin ismine gelince, bu isim eserin ferâğ kaydında yer alan "Kestelî'ye ait olan *el-Usûle* tamamlanmıştır (temmeti'l-Usûle li-Mevlânâ Kestelî)" şeklindeki ibareye dayanmaktadır. Müstensih tarafından verilen bu isim, el-Es'ile kelimesinin değiştirilmiş hâlidir. Böyle olunca da isim olarak kaydın yanlış olduğunu ifade etmeye hacet kalmamaktadır. Bu nüsha, yukarıda geçtiği üzere, *Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkîf* adlı esere ait bir nüshadır.
- 39 Burada son olarak nüshalar arasındaki hacimsel farklılığa değinilebilir. Bu farklılık onlardan bazılarının (mesela bk. Hasan Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a) eserin sadece bir kısmını, diğerlerininse (mesela bk. Vahit Paşa, 572, 284^b-286^b) eserin tamamını içermesinden kaynaklanmaktadır.

Risâle fî bahsi'l-cibe (Risâle fî'l-işkâl veya Cevâb 'ani'l-işkâl fî bahsi'l-cibe): Bu eser, Necmeddin el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) *Hikmetü'l-'ayn* adlı eserine, Muhammed b. Mübârek Şah'ın (ö. 784/1382'den sonra) kaleme almış olduğu şerh üzerine, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) yazdığı hâşiyedeki bir pasajın açıklanması/cevaplanması gayesiyle kaleme alınmıştır. Şöyle ki, Cürcânî o pasajda Fatih Sultan Mehmed'in dikkatini çekecek ve Osmanlı'da bir dönem meşhur olacak bir tartışmayı, âlemin bir merkezinin olup olmadığı meselesini incelemektedir. Ayrıca o, bu meseleyi incelerken sorun, problem, zorluk gibi anlamlara gelen "işkâl" lafzını kullandığı için bu meseleyi ifade etmek üzere kısaca *işkâl* kavramı da kullanılmıştır. Zira bu adı taşıyan pek çok risale vb. çalışma mevcuttur.⁴⁰ (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2350, 1^b-6^{a41}; Hasan Hüsnü Paşa, 600, 94^b-95^b; İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, H. Çelebi, 629, 19^a-19^b)

*Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telwîb (Hâşiyetü's-suğrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fî't-Telwîb)*⁴²: Bu eser, Sa'düddîn Mes'ûd et-

40 Bu tartışma hakkında daha fazla bilgi için bk. İhsan Fazlıoğlu, "Evrenin Bir Merkezi Var mıdır? Hocazâde'nin Onto-Geometrik Bir Araştırması", *Uluslararası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) -Bildiriler-*, ed. T. Yücedoğru vd. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011), 271-275; krş. Arıcı, "Bir 'Otorite' Olarak Seyyid Şerif Cürcânî ve Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri", 80-81.

41 *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin Kestelî maddesinde ve bu maddeye istinad eden pek çok çalışmada bu nüsha kaynak gösterilerek onun *Risâle fî cibeti'l-kible* adlı bir eser olduğu ifade edilmiştir. Bk. Yavuz, "Kestelî", 25/314; krş. Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 6; Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 273; Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 159. Ayrıca pek çok katalogda da bu isim kaydedilmiştir, ancak bu tesmiye doğru değildir. Çünkü eser, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, kible yönü ile ilgili olmayıp evrenin merkezi hakkındaki tartışmaları konu edinmektedir. Buradaki hatanın kaynağı, cihet kelimesi ile kible kelimesi arasında kurulabilecek ivedi bir irtibat olabileceği gibi Edirneli Mecdî, Bağdatlı İsmâil Paşa ve Bursalı Mehmed Tâhir gibi biyografi yazarlarının da bu tesmiyeyi vermeleri olabilir. Bk. Mecdî, *Şakâyık Tercümesi*, 166; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 2/433; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377. Ancak bu müelliflerin haricinde Kâtib Çelebi eserinde, *Risâle fî'l-cibe* şeklinde doğru tesmiyeyi zikretmiştir. Bk. Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

42 Kestelî'nin eserlerine değinen modern çalışmaların neredeyse tamamında, Yavuz'un tespitine istinaden, bu eser için başlıkta zikredilen iki isim, farklı eserler addedilmiştir. Örneğin bk. Yavuz, "Kestelî", 25/314; Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 1-82; Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 159; Aydın, *Başlangıçtan Günümüze Türk Kelâmcıları*, 110. Ancak bu çalışmaların gösterdiği kaynaklar ile kütüphanelerde yer alan nüshalar incelendiğinde, bu iki ismin farklı eserlere değil, tek bir esere işaret ettiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu eser için muhtelif isimlerin de zikredildiği görülmüştür. Bu farklı tesmiyelerin sebebi ise konular arasındaki irtibattan, diğer bir ifadeyle ko-

Teftâzânî'ye (ö. 792/1390) ait olan *et-Telvîh ilâ keşfi bakâ'iki't-Tenkîh* adlı eserde yer alan bir bölümünün hâşiyesidir. Teftâzânî'nin bu eseri, Hanefî âlimi Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) fıkıh usûlüne dair yazdığı *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan *et-Tavzîh fî balli gavâmizi't-Tenkîh* adlı şerh üzerine kaleme alınan bir hâşiyedir. Kestelî'nin eseri de bu *Telvîh* adlı hâşiyenin bir hâşiyesi olup, dil, kelim ve fıkıh usûlü alanlarını ilgilendiren “mukaddime-i erba'a” adlı bir konuya tahsis edilmiştir, şöyle ki; Sadrüşşerîa, *et-Tenkîh* ve *et-Tavzîh* adlı eserlerinde “*Emrolunan şeylerde hüsün gerekir*” şeklinde açtığı bir fasılda,⁴³ fiillerdeki hüsün ve kubuh, insanın iradesi, özgürlüğü, fiillerinin kendisine nispet edilmesi ve kaderi gibi konulara dair çetrefilli meseleleri “mukaddime-i erba'a” (dört öncül) adıyla özgün bir sistematik içerisinde inceler. Bu bağlamda İmam Eş'arî başta olmak üzere önceki âlimlere bir takım tenkitlerde bulunur ve böylece etkisi uzun sürecek ve giderek derinleşecek bir tartışmanın başlamasına vesile olur. Daha sonra Teftâzânî, *et-Telvîh* adlı hâşiyesinde Sadrüşşerîa'ya reddiyelerde bulunur.⁴⁴ Bu iki âlimin görüşleri etrafında mukaddime-i erba'a⁴⁵ adında özgün bir tartışma geleneği oluşur. İşte Kestelî'nin bu eseri de bahsi geçen geleneğin bir halkasını oluşturmaktadır.⁴⁶ (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi,

nuların iç içe bir vaziyette bulunmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki Kestelî'nin hâşiyeye yazdığı bölüm, –aşağıda geleceği üzere– aslında *et-Telvîh* adlı eserin, hüsün ve kubuh konularına tahsis edilen bir faslıdır. Ancak bu fasıl, yani hüsün ve kubuh konusu, eserde, “mukaddime-i erba'a” teorisi merkezinde işlenmektedir. Bundan dolayı da bazı kataloglarda ve çalışmalarda eser için hüsün ve kubuh, bazılarında da mukaddime-i erba'a terkiplerini barındıran isimler mevcuttur. Ancak buradan hareketle eserlerin farklı oldukları anlaşılmalıdır, çünkü bunların hepsinin ifade ettiği eser de aynıdır.

- 43 Sadrüşşerîa (ve Teftâzânî), *et-Tevzîh me'a't-Telvîh li-metni't-Tenkîh fî usûli'l-fıkh*, nşr. Zekeriya Umeyrât (Karaçi: Kadîmî Kütübhâne, ts.), 1/324.
- 44 Bahsi geçen eserlerin ilgili yerleri için üç eseri de içerisinde barındıran bir kitap olarak bkz. Sadrüşşerîa (ve Teftâzânî), *et-Tevzîh me'a't-Telvîh li-metni't-Tenkîh fî usûli'l-fıkh*, 1/324-367.
- 45 Pek çok kaynakta tartışma geleneğinin ismi olarak dal harfinin fethası ile “mukaddemât-ı erba'a” şeklinde bir isimlendirme yapılmıştır. Mesela bk. Yavuz, “Kestelî”, 25/314; Yurdagür, *Mâ-verâünnebir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*, 159. Ancak dal harfinin kesresi ile olan tesmiye, daha isabetli olsa gerektir. Bu geleneğe dair ayrıca bk. Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erba'a'ya Giriş-”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 28 (2012), 1-43.
- 46 Klasik kaynaklarda bu eser için daha çok mukaddime-i erba'a ibaresini barındıran isim kullanılmaktayken (mesela bk. Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89), bazı modern kaynaklarda hüsün ve kubuh kelimelerini barındıran ismin tercih edildiği görülür (mesela bk. Yavuz, “Kestelî”, 25/314). Kütüphane kataloglarında bahsi geçen iki şekilde de kayıtlar vardır. Bunlardan dolayı yukarıdaki başlıkta da iki şekilde isimlendirme yapılmıştır. Bununla birlikte burada zikredilmesi gereken başka önemli bir husus daha vardır. Bazı sebeplerden dolayı eserin başlığına klasik ve modern

Veliyyüddin Efendi, 1005, 46^b-56^b; 2122, 21^b-35^a.; Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 706, 1^b-18^a; Şehid Ali Paşa, 672, 1^b-15^b; Atıf Efendi, 1570, 151^b-164^b; Nuruosmaniye, 4994, 49^b-61^b; Ragıp Paşa, 1459, 86^b-89^a) Kesteli'nin bu (veya bir sonraki) eseri, muhtemelen Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda gerçekleşen ilmî bir tartışmanın ardından, padişahın emri üzerine kaleme alınmıştır.⁴⁷

Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîb (Hâşiyetü'l-kübrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fi't-Telvîb): Bu eser, bir önceki eserle aynı mahiyette olup, onun tahsis edildiği meselenin (hüsün-kubuh/mukaddime-i erba'a) biraz daha genişletilerek incelendiği ikinci bir çalışmadır.⁴⁸ (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1005, 76^b-102^a; 2122, 64^b-86^b; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1305, 1^b-27^a; Şehid Ali Paşa, 2844, 68^b-96^b; Laleli, 714, 39^b-61^a; Murad Molla, 706, 19^b-45^b; Ragıp Paşa, 1459, 100^a-114^a; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 9242, 43^b-57^a)

kaynaklarda bulunmayan “suğrâ” kaydının konması uygun görülmüştür. Çünkü bu eserin hemen akabinde geleceği üzere, Kesteli'nin aynı adı taşıyan ve aynı mahiyette olan ikinci bir eseri daha vardır. Mutlak olarak tesmiye edilince –ki kaynakların tamamında mutlaktır– bu eserlerin birbiriyle karışma veya tek bir eser gibi algılanma ihtimali doğmaktadır. Bundan dolayı olsa gerektir ki iki eseri de içeren Murad Molla, 706 numarada yer alan nüshanın ilk sayfasındaki fihrist kısmında, bu eserler için “*Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a fi'l-hüsn ve'l-kubb*” şeklinde, bir sonraki eser için ise “*Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a fi'l-hüsn ve'l-kubb*” şeklinde bir tesmiye yer almaktadır. İşte bu sebeplerden dolayı bu ve sonraki eser için bu şekilde bir isimlendirmede bulunulması uygun görülmüş ve bu suretle eserler birbirinden tefrik edilmiştir. Ayrıca bazı kataloglarda aynı hedefe mâtuf olarak, aşağıda gelecek olan ikinci eserin nüshası için *Risâletü's-sâniye fi mebhâsi'l-kubb* şeklinde (bk. Ragıp Paşa Kütüphanesi, 1459, 100^a-114^a) ve *et-Ta'likâtü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîb* (bk. Veliyyüddin Efendi, 1005, 76^b-102^a) şeklinde de tesmiyeler bulunmaktadır.

47 Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-usûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/456; krş. Yurdagür, *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmçıları*, 159.

48 Taşköprizâde, Kesteli'nin bu veya bir önceki eserinin, Molla Ali el-Arabî (ö. 901/1496) tarafından yazılan ve aynı mahiyette olan hâşiyesine reddiye olarak kaleme alındığını söylemektedir. Bk. Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89. Bahsi geçen eserin bir nüshası için bk. Alâüddin Ali el-Arabî el-Halebî, *er-Risâletü'l-müte'allika bi-mebhâsi'l-hüsn ve'l-kubb mine't-Telvîb*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 9242, 1^b-27^b. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda vardır: Verilen bu demirbaş numarasındaki nüsha, Kesteli başta olmak üzere pek çok Osmanlı müellifinin aynı konuya dair on adet çalışmasını içermektedir. Diğer bir ifadeyle bu nüshanın, mezkûr mukaddime-i erba'a konusundaki tartışmaları toplayan bir mecmua mahiyetinde olduğu söylenebilir.

*Risâle 'âlâ evveli Şerhi'l-Vikâye fî kavlibî "sâle ilâ mâ yutabbar"*⁴⁹: Bu eser, Burhânüşşerîa Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî'nin (VII-VIII./XIII-XIV. yüzyıl) *el-Vikâye* adlı eseri üzerine Sadrüşşerîa'nın yazdığı şerhte geçen, abdesti bozan şeylere dair bir bahis hakkında kaleme alınmış küçük hacimli bir hâşiye/ta'likât mahiyetindedir. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, bu eser, *el-Vikâye*'de geçen "Abdesti bozan şeyler şunlardır: İki sebilden çıkan şeyler veya başka bir mahalden çıkıp temizlenmesi gerekecek bir bölgeye kadar akmış/dağılmış (in kâne sâle ilâ mâ yutabbar) olan necis şeyler..." şeklindeki ibareyi şerh sadedinde söylediklerini konu edinmektedir.⁵⁰ O pasajda Sadrüşşerîa, "ilâ mâ yutabbar" ibaresinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair şahsî bir görüşünü açıklamaktadır. Kestelî de bu eserinde Sadrüşşerîa'nın bahsi geçen görüşünün bir nevi kritiğini yapmaktadır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 847, 141^a- 141^{b51}; Nuruosmaniye, 4909, 71^{a-b})

Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn: Bu eser, klasik bibliyografik kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak çağdaş bazı çalışmalarda –bir adet nüsha bilgisi ile birlikte– Kestelî'ye nispet edilmektedir (Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Necip Paşa, 74, 80 vr.).⁵² Bu nüshanın müellifi, ilgili kütüphanenin yazma eserler kayıt defterinde de "*Muslubiddin Mustafa b. Muhammed*" şeklinde yazılıdır.⁵³ Kestelî'ye nispet

49 Bu eser ismi, içerikten ve bazı klasik kaynaklardan hareketle tarafımızca konulmuştur. Kâtib Çelebi "*Risâle 'âlâ evveli'l-Vikâye*" şeklinde (3/360), Bağdatlı İsmâil Paşa da "*Risâle 'âle'l-Vikâye fî kavlibî 'sâle ilâ mâ yutabbar*" şeklinde (2/433) bir tesmiyede bulunmuştur. Bu tesmiyeler uygun görülmemiştir, çünkü mezkûr risale, bahsi geçen iki kaynaktaki belirtildiği şekilde *el-Vikâye* adlı eser üzerine değil, *Şerhu'l-Vikâye* adlı eser üzerine kaleme alınmıştır. Bundan dolayı *Risâle 'âlâ evveli'l-Vikâye fî kavlibî 'sâle ilâ mâ yutabbar*' şeklinde tesmiyesi daha uygun görülmüştür.

50 Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc (Amman, 2006), 1/26-27.

51 Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki katalog tarama sisteminde "*Risâle fî nevâkîdî'l-vudû*" şeklinde kaydedilmiştir. Bu nüsha, risalelerden oluşan bir mecmua olup, içerisinde Kestelî'nin bu eseriyle aynı mahiyette olan Hatibzâde (ö. 901/1496) ve diğer bazı âlimlerin de eserleri mevcuttur.

52 Yavuz, "Kestelî", 25/314; krş. Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*, 6.

53 Bu kayıt defterinin ilgili görselini gönderen Nurdoğan Türk Bey'e tekrar teşekkür ediyorum. Türk, bahsi geçen kütüphane için, orada yer alan tefsir ilmine dair yazma eserleri konu edinen, onların bir nevi katalogunu hazırlayan iki adet çalışma kaleme almıştır. Bk. Nurdoğan Türk, "Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Tefsire Dair Yazma Eserler -I-(Necip Paşa Kısmı)", *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Mart 2014), 153-172; Türk, "Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Tefsire Dair Yazma Eserler -II-(Necip Paşa Kısmı)", *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Mart 2014), 173-190. Türk, ikinci çalışmasında yukarıda bahsi geçen nüshanın da tanıtımını yapmakta ve onun müellifinin "*Muslibuddin Mustafa b. Muhammed*

edilen eser için kaynak gösterilen bu nüshanın dili Osmanlıca olup, Yâsin Sûresi'nin baştan sona kadar tefsirini içermektedir. Ayrıca ana metnin kenarlarında da anonim bir hâşiye yer almaktadır. Yalnız şu kadarı da var ki, bu nüshanın ne zahriye, ne mukaddime, ne de hâtîme kısmında eser ve müellifi hakkında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Eserin incelenmesi esnasında metinde yer alan dua ve medhiye cümlelerinden hareketle tasavvufî bir görünümün hâkim olduğu söylenebilir. Bunu destekleyen kanıtlardan biri, âyetler tefsir edilirken yer yer Mevlânâ ve diğer bazı şairlere ait beyitlere yer verilmiş olmasıdır. Burada zikredilmesi gereken bir husus da bu eserin Kestelî'ye aidiyeti hususunun diğer eserlerde olduğu kadar kat'î olmayışındır. Muhtemelen bahsi geçen katalogta yer alan bir kayıttan hareketle bu eser, Kestelî'ye nispet edilmektedir. İlgili kaydı doğrulayacak bir bilgiye ise en azından yazma nüshada rastlanılamamıştır. Bir diğer açıdan yaklaşılsa, metinde tasavvufî bir atmosferin hâkim olması da bu eserin Kestelî'ye nispeti hususunda şüphe uyandırmaktadır. Zira kaynaklarda Kestelî'nin sûfî kişiliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Kaynaklarda yer almaması onun tasavvuf tecrübesi olmadığı hususunda bir kesinlik bildirmese de, en azından bu bilgiden hareketle, onun bu karakter ile temeyyüz etmediği söylenebilir. Dolayısıyla üslûbundan hareketle söz konusu eserin Kestelî'ye ait olmadığı izleniminin baskın olduğunu söylemek, iddialı bir tespit olmasa gerektir. Ayrıca bahsi geçtiği üzere klasik bibliyografya kitaplarında bu eserden bahsedilmemesi de bu şüpheyi güçlendirecek bir delil teşkil etmektedir. Ancak bunun kesinleşmesi, şu aşamada pek mümkün görünmemektedir.

el-Kestelî (ö. 896/1491)" olduğunu ifade etmektedir. Bu müellif (Kestelî) hakkında da makalesinin yirmi birinci dipnotunda bilgi vermekte, bu bilgiler için de "Öngören, Reşat, 'Muslihuddin Mustafa', *DİA*, XXI, 269-271" şeklinde bir kaynak göstermektedir. Buradaki ifadelerde bazı teknik problemler vardır. Şöyle ki, incelenen nüshanın Muslihuddin Mustafa b. Muhammed el-Kestelî'ye, yani bu makale boyunca mevzubahis edilen Molla Kestelî'ye ait olduğu söylenmektedir, ancak bu müellif için gerek zikredilen vefat tarihi, gerekse de dipnotta gösterilen kaynak, başka bir zâta işaret etmektedir. O zât, Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunun kurucusu olan ve Şeyh Vefâ olarak bilinen, Mustafa b. Ahmed es-Sadrî el-Konevî el-Med'uv bi-Vefâ künyesine sahip mutasavvıf, âlim ve şair bir zâttir. Bk. Reşat Öngören, "Muslihuddin Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/269. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, ilgili makaledeki bu ifadelerde, incelenen eserin müellifi olarak tanıtılan zât için verilen vefat tarihi ile gösterilen kaynak bilgisinde birtakım problemler vardır.

2.2. Nüsha Bilgileri Tespit Edilemeyen Eserler

Bu başlık altında, bibliyografik kaynaklarda Kestelî'ye nispet edilen ancak gerekli taramalar neticesinde nüsha bilgileri tespit edilemeyen eserler konu edilecektir. Ayrıca klasik ve modern kaynaklardaki bilgiler de mukayese edilerek eser hakkında ulaşılabilen bilgilere yer verilecektir.

Şerbu'r-Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf: Kaynaklarda Kestelî'nin, kendi risalesi olan *Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf* adlı eseri için bir şerh kaleme aldığı ifade edilmektedir.⁵⁴ Yukarıda da (ikinci sırada tanıtılan eserde) geçtiği üzere Kestelî, *Şerbu'l-Mevâkıf*'ta geçen, anlaşılması zor görülen ve bu yüzden itirazlara maruz kalan yedi meselenin izah edilmesi gayesi ile bir risale kaleme almıştır. Daha sonra da bunu tekrar kendisi şerh etmiştir.

Hâşiye 'alâ hâşiyeti'l-'Akâidi'l-'Adudiyye: Bu eser, meşhur Eş'arî kelimcülerinden olan Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-'Akâidu'l-'Adudiyye* adlı, hacmi küçük ama etkisi büyük olan akâid risalesine Seyyid Şerîf'in yazmış olduğu ve aynı mahiyetteki yirmi kadar şerhin en meşhurlarından biri olarak kabul edilen şerh üzerine kaleme alınan bir hâşiyedir.⁵⁵ Bu eserin (veya üzerine yazıldığı eserin) mahiyeti hususunda bazı problemler söz konusudur, şöyle ki; bu eseri Kâtib Çelebi "*Hâşiye 'alâ hâşiyeti'l-'Adud*" şeklinde,⁵⁶ Mehmed Süreyyâ "*Adud'a Hâşiye*" şeklinde,⁵⁷ Bursalı Mehmed Tâhir "*Hâşiye-yi 'Aduda Hâşiye*" şeklinde,⁵⁸ Yavuz ise "*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'Akâ'idi'l-'Adudiyye*" şeklinde⁵⁹ Kestelî'ye nispet etmektedir. Bu kaynaklardaki tesmiyelerden, eserin mahiyetine dair ilk etapta birkaç sonuç çıkmaktadır: Kestelî'nin mezkûr hâşiyesi, ya doğrudan *el-'Akâidu'l-'Adudiyye* üzerine yazılan bir hâşiyedir ya da bu akâid metninin veya onun bir şerhinin üzerine yazılan başka bir hâşiyenin hâşiyesi mahiyetindedir. Diğer bir ifadeyle, Kestelî'nin eseri için kaynakların çoğu,

54 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/871; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 2/433; Yavuz, "Kestelî", 25/314. Bağdatlı İsmâil Paşa, eseri *Şerbu risâleti seb'i eşkâl* şeklinde isimlendirmektedir.

55 Yusuf Şevki Yavuz, "el-'Akâidu'l-'Adudiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/216.

56 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

57 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

58 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

59 Yavuz, "Kestelî", 25/314.

onun bir hâşiyeye üzerine kaleme alınan bir hâşiyeye mahiyetinde olduğuna işaret etmektedir; ancak, Kestelî'nin bu eseri, yukarıda da belirtildiği üzere, aslında bir hâşiyenin hâşiyesi olmayıp, bir şerhin hâşiyesi mahiyetinde olsa gerektir. Çünkü bu akâid metni için, hâşiyeleri üzerinden değil de şerhleri üzerinden, özellikle de Devvânî (ö. 908/1502) şerhi üzerinden bir literatür vücuda gelmiştir.⁶⁰ Ayrıca bu iddianın önemli bir kanıtı da *Keşfü'z-zunûn*'da verilen bilgiler arasında yer almaktadır, şöyle ki; Kâtib Çelebi, kitapların tanıtımına tahsis ettiği bu eserin “*el-'Akâidu'l-'Adudiyye*” maddesinde Kestelî'nin, Cürcânî'nin şerhi üzerine bir hâşiyeye kaleme aldığını ifade etmekte, bunun haricinde bir hâşiyesinin olduğundan bahsetmemektedir.⁶¹ Ancak şu kadarı da var ki, Kâtib Çelebi, âlimlerin hayatlarına tahsis ettiği ve yine bibliyografik mahiyette olan *Süllemü'l-vusûl* adlı eserinde Kestelî'ye “*Hâşiyeye 'âlâ hâşiyeti'l-'Adud*” şeklinde bir eser nispet etmektedir. İlk bakışta iki eserde yer alan bilgilerin tezat teşkil ettiği zannedilmekte ise çelişkili gibi görünen bu mâlumat, aslında aynı hakikati ifade etmektedir, şöyle ki; Kâtib Çelebi'nin ifade ettiği iki nispet, yani ilkinde hâşiyenin hâşiyesi, ikincisindeyse şerhin hâşiyesi demesi, esasında Kestelî'nin üzerine çalışma yaptığı ve Cürcânî'ye ait olan metin için bir yerde şerh, diğer yerde ise hâşiyeye demesinden ileri gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, Cürcânî'nin bahsi geçen akâid metni üzerine yaptığı çalışma, Kâtib Çelebi tarafından *Keşfü'z-zunûn*'da şerh, *Süllemü'l-vusûl*'de de hâşiyeye olarak anılmış ve ona göre Kestelî'nin eseri, şerhin hâşiyesi ve hâşiyenin hâşiyesi olmak üzere iki şekilde konumlandırılmıştır. Diğer bibliyografik kaynaklarda yer alan tesmiye çeşitlerinin de bu şekilde anlaşılması isabetli olsa gerektir. Zira sonraki bibliyografya yazarları da muhtemelen Kâtib Çelebi'nin *Süllemü'l-vusûl* adlı eseri üzerinden hareket etmişlerdir. Bibliyografik kaynaklarda pek çok şekilde Kestelî'ye nispet edilen bu eserin nüsha bilgileri tespit edilememiştir.

Risâle fî tefsîri âyeti “fesubkan li-ashâbi's-sa'ir”: Klasik bibliyografya kitaplarında Kestelî'ye nispet edilen tek tefsir çalışmasıdır.⁶² Risale, Tebâreke

60 Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Suat Atbaş, *Adudiddin el-İci'nin Akâid Metni Üzerine Yapılan Şerh ve Hâşiyeler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 8-54.

61 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. M. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs), 2/144.

62 Kestelî'nin tespit edilebildiği kadarıyla tefsire dair bu eseri ile Yâsin sûresinin tefsirine dair olan

Sûresi'nin on birinci âyetinde geçen, “*Rahmetten uzak olsun o cehennemlikler!*” mealindeki ibarenin açıklanması üzerine kaleme alınmıştır.⁶³ Yapılan katalog taramalarında bu eserin nüsha bilgileri de tespit edilememiştir.

2.3. Ek 1: Molla Kestelî'ye Nispeti Hatalı Olan Bazı Eserler

Bu başlık altında, kataloglarda yanlışlıkla Kestelî'ye nispet edilen iki esere değinilecektir. Bu tür hatalara müellifin veya eserin tam adı zikredilmeyen yazmalarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Nitekim benzer isimlerden dolayı pek çok eserin müellifinin tespit edilmesi hususunda çeşitli zorluklar yaşanabilmektedir.

1) *Hâşiye ‘alâ şerhi Muhtasari’l-Müntehâ*: Adından da anlaşılacağı üzere bu eser, *Muhtasaru’l-Müntehâ* adlı eser üzerine kaleme alınan şerhin bir hâşiyesidir. Daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekirse, İbn Hâcib (ö. 646/1249), mütekellim metoduyla usûl-i fıkha dair *Münteha’s-sûl (su’âl) ve’l-emel fi ‘ilme-yi’l-usûl ve’l-cedel* adında bir eser telif eder. Daha sonra bunu *Muhtasaru’l-Müntehâ* adıyla ihtisar eder. Adudüddin İcî (ö. 756/1355) de bu ihtisar için *Şerhu Muhtasari’l-Müntehâ* adında bir şerh yazar.⁶⁴ Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nin katalog tarama sisteminde nüsha bilgileri verilerek (Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 1189, 71 vr. veya Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 2018, 99 vr.) Kestelî'ye nispet edilmiştir. Ancak bu nüshalar, Kestelî'nin değil Cürcânî'nin eserinin nüshalarıdır. Diğer bir ifadeyle bu nüshalarda İcî'nin şerhi üzerine Cürcânî'nin kaleme aldığı hâşiye yer almaktadır.

2) *Ravdatü’l-kudât fi mehâzir ve’s-sicillât*: Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nin katalog tarama sisteminde Kestelî'ye nispet edilmiştir. (Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Paşa, 1403, 301 vr.) Ancak verilen nüshada yer alan eser, Kestelî'nin olmayıp Mustafa b. Mehmed er-Rûmî (ö. 1097/1685)

çalışması olmak üzere iki adet eseri vardır. Modern çalışmalarda birinci esere, klasik kaynaklarda da ikinci esere yer verilmemektedir. Şu kadarı da var ki, buradaki eserin müellife olan nispetinin, diğer eserin nispetine oranla daha güçlü olduğu söylenebilir.

63 Kâtib Çelebi, *Süllemü’l-vusûl*, 3/360; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü’l-‘ârifin*, 2/433. Burada verilen eser ismi, Bağdatlı'nın zikrettiği şekildedir. Kâtib Çelebi, *Havâşi ‘âlâ kavlibî te‘âlâ ‘fesubkan’* şeklinde tesmiye etmektedir. Bu âyetin tefsiri hususunda bazı kataloglarda Hayreddin el-Merzifonî el-Atûfî (ö. 948/1541) ve diğer bazı âlimlerin de çalışmalarının olduğu belirtilmektedir. Bk. TDV İSAM, “Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı” (Erişim 1 Nisan 2019).

64 Hulusi Kılıç, “İbnü’l-Hâcib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/57.

adında bir âlime aittir. Muhtemelen müellif isimlerindeki benzerlikten dolayı ilgili nüsha, bahsi geçen sistemde bu şekilde yanlış kaydedilmiştir.

Kestelî'ye nispet edilen eserlerin incelemesi, bu eser ile hitâma ermiş bulunmaktadır. Son olarak şunu belirtmekte de fayda vardır: Bu makalede Kestelî'nin eserlerinin tamamen burada incelenenlerden ibaret olduğu şeklinde bir iddiada bulunulmamaktadır. Zira gerek bibliyografya kaynaklarında zikredilmeyen gerekse de kütüphane kataloglarında kayıtlı olmayan (veya kayıtlı olup da bilinmeyen) başka eserlerin de olması imkân dahilindedir. Bundan dolayı bu hususta kesin yargılardan kaçınmak gerekmektedir.

Eserlerin inceleme bölümü sona ererken, Kestelî'ye sehven nispet edilen eserlerin tahlili faslına ilaveten, burada iki ek mâlumat daha sunulacaktır. Bunlardan ilki Kestelî'nin eserlerine temas eden klasik ve modern bibliyografik çalışmalardaki bilgilerin yer aldığı bir tablo, ikincisi ise müellifin, nüshaları tespit edilebilen her bir eserinin bir nüshası merkezinde başlangıç ve bitiş cümlelerinin görsel sunumlarıdır. Bu iki ekten sonra bu bölüm de hitâma erdirilecektir.

2.4. Ek 2: Bibliyografik Kaynaklarda Yer Alan Eserler Tablosu

Bu başlık altında, klasikten modern kaynaklara doğru, seçki kitaplar üzerinden kronolojik bir sıra takip edilerek Kestelî'ye nispet edilen eserlerin toplu bir listesi sunulmuştur. Eser isimleri, kaynak kitap sahiplerinin verdiği şekilde, değiştirilmeksizin zikredilmeye özen gösterilmiştir. Bu tablonun asıl hedefi, Kestelî'nin eserlerine dair bibliyografya kitaplarında bulunan bütün bilgilere küllî bir şekilde bakabilmeyi sağlamaktır. Bu ana hedefin yanında bu tablonun diğer bir hedefi de klasikten moderne uzanan kaynak eserlerin tarihî süreçte birbiriyle olan irtibatını ortaya koymak ve eserlerin mukayeseli bir şekilde incelenmesini kolaylaştırmaktır.

- 1 -

Taşköprizâde (ö. 968/1561) ⁶⁵	Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) ⁶⁶	Mehmed Süreyyâ (ö. 1909) ⁶⁷	Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1920) ⁶⁸
<p>1. Havâşi 'âlâ Şerhi'l-Akâid</p> <p>2. Seb'atü İşkâlât</p> <p>3. Havâşi 'âle'l-mukaddemâti'l-erba'a (<i>Taşköprüzâde ile bire bir aynı eserleri zikredenler:</i> * <i>el-Gazzî</i> (ö. 1061/1651)⁶⁹ * <i>İbnü'l-İmâd</i> (ö. 1089/1679)⁷⁰ * <i>Mubammed b. 'Ali eş-Şevkânî</i> (ö. 1250/1834)⁷¹)</p>	<p>1. Havâşi 'âlâ Şerhi'l-Akâid</p> <p>2. Havâşi 'âle'l-mukaddemâti'l-erba'a</p> <p>3. Havâşi 'âlâ kavlihî te'âlâ (fesuhkan) tebarake</p> <p>4. Risâle 'âlâ evveli'l-Vikâye</p> <p>5. Hâşiye 'âlâ hâşiyeti'l- 'Adud</p> <p>6. Risâle fi'l-cihet</p> <p>7. Seb'atü eşkâlin 'âle'l-Mevâkif</p>	<p>1. Taftazani şerhine haşiye</p> <p>2. Birkaç risâle</p> <p>3. Mukaddemat-ı Erbaaya ve</p> <p>4. 'Adud'a haşiye</p>	<p>1. Ta'lîka 'âle'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh fi'l-usûl</p> <p>2. Hâşiyetâni 'âlâ Şerhi'l-'Âkâid li'n-Nesefî</p> <p>3. Risâle fi tefsîri âyeti "fesuhkan li ashâbi's-sa'ir"</p> <p>4. Risâle fi ciheti'l-kible</p> <p>5. Risâle fi seb'î eşkâli'l-Mevâkif</p> <p>6. Risâle 'âle'l-Vikâye fi kavlihî "sâle ilâ mâ yutahhar"</p> <p>7. Şerhu risâleti Seb'î Eşkâl</p>

65 Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, 89.

66 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/360.

67 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

68 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 2/433.

69 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ira*, 1/307.

70 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 10/19.

71 Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, 2/308.

- 2 -

Bursalı M. Tâhir (ö. 1861-1925) ⁷²	Salih Sabri Yavuz (Yazılış Tarihi: 2002) ⁷³	Fatih Akal (Yazılış Tarihi: 2010) ⁷⁴	İsrafil Şen (Yazılış Tarihi: 2019)
1. Şerhu Akaide haşiyesi, 2. Kible cihetine müteallik risâlesi 3. Mevakıf'ın yedi maddesine talikatı, 4. Haşiyeye-yi Aduda Haşiyesi 5. Sadrü's-Şerianın Mukaddemati Erbeasına haşiyesi	1. Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id 2. Risâletü'l-'akâ'id 3. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti'l-'Akâ'idi'l-'Adudiyeye 4. Risâle fi işkâlâti Şerhi'l-Mevâkif 5. Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn 6. Risâle fi ciheti'l-kible 7. Hâşiyeye 'alâ mebâhişi'l-hüsn ve'l-kubh fi't-Tavzîh 8. et-Ta'lik 'ale'l-mukaddemâti'l-erba'a mine't-Telvîh	1. Hâşiyeye alâ Şerhi'l-Akâ'id 2- Risâletü'l-Akâ'id 3- Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti'l-'Akâ'idi'l-'Adudiyeye 4- Risâle fi İşkâlâti Şerhi'l-Mevâkif 5- Risâle fi Ciheti'l-Kible 6- Hâşiyeye alâ Mukaddemâtil-Erba'a 7- Risâle fi Nakdi'l-Vudû 8- Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn	1. Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-Akâid 2. Risâle fi işkâlâti Şerhi'l-Mevâkif 3. Risâle fi bahsi'l-cihe 4. Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh 5. Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh 6. Risâle 'âlâ evveli Şerhi'l-Vikâye fi kavlihî "sâle ilâ mâ yutahhar" 7. Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn 8. Şerhu'r-Risâle fi işkâlâti Şerhi'l-Mevâkif 9. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti'l-'Akâ'idi'l-'Adudiyeye 10. Risâle fi tefsîri âyeti "fesuhkan li-ashâbi's-sa'ir"

2.5. Ek 3: Nüshaları Tespit Edilebilen Eserlerin Başlangıç ve Bitiş Cümleleri

Kestelî'nin eserlerinin incelendiği bu bölümü bitirirken son olarak, tanıtımı ve tahlili yapılan eserlerden nüsha bilgileri tespit edilenlerin güzel bir nüshasının başlangıç (mukaddime) ve bitiş (hâtıme) cümlelerine yer verilmesi uygun görülmüştür. Bunun sebebi ise bazı katalog ve kaynaklarda gerek Kestelî'nin eserlerine, gerekse eserlerinin nüshalarına dair verilen bilgiler arasında pek çok hatanın söz konusu olmasıdır. Burada verilecek görseller sayesinde bu hataların bir nebze önüne geçilmiş ve doğru ile yanlış bilgilerin pratik bir şekilde kontrol edilerek tefrik edilmesi sağlanmış olacaktır.⁷⁵

72 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

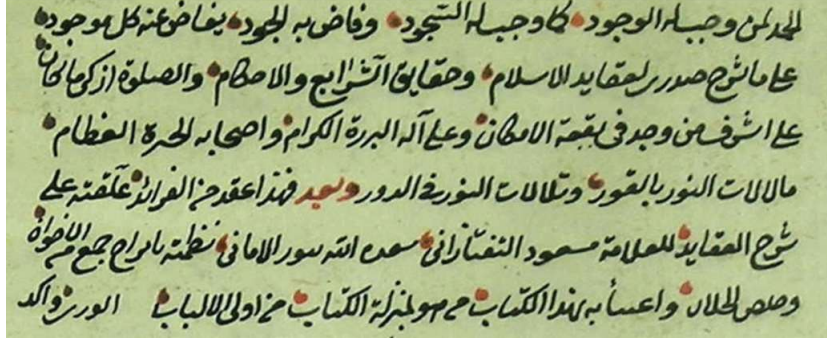
73 Yavuz, "Kestelî", 25/314.

74 Akal, *Kestelî Muslibuddin Mustafa b. Mubammed'in İtikâdi Görüşleri*, 1-82.

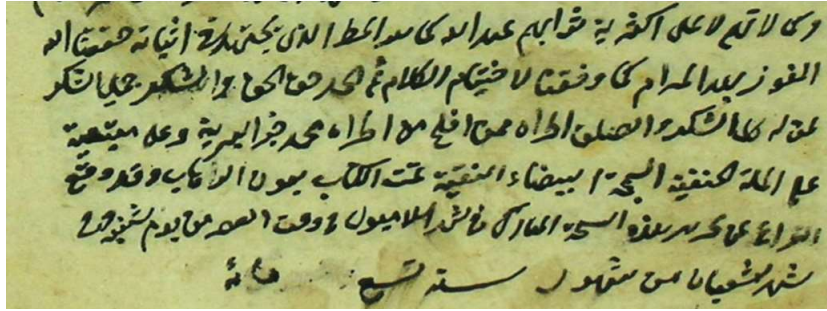
75 Gerek buradaki görsellerin paylaşılabilmesi, gerekse de eserlerin incelenilme sürecinde nüshalara erişim hususundaki katkılarından dolayı özellikle Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,

1. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâid:

Başlangıç Cümleleri (Fatih, 2958, 1^b):

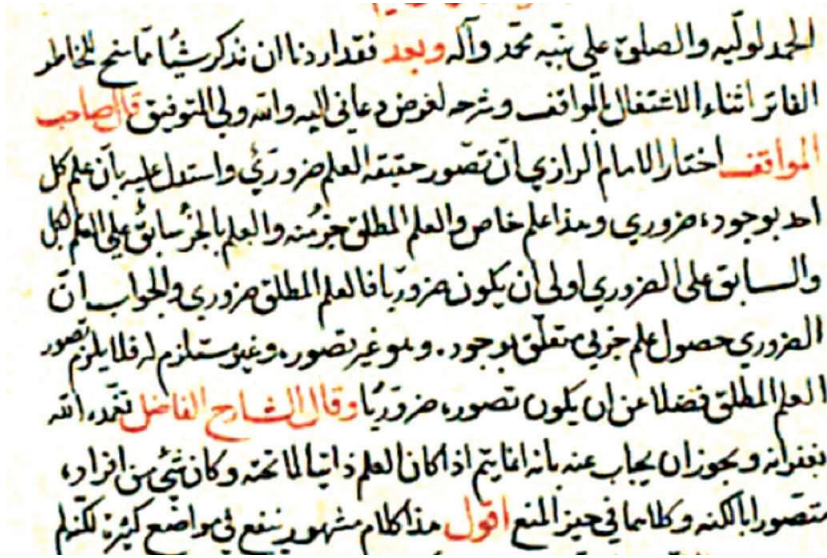

Bitiş Cümleleri (Fatih, 2958, 69^b):

2. Risâle fî işkâlâtî Şerhi'l-Mevâkıf (İ'tirâdât 'ale's-Seyyidi'ş-Şerîf fî Şerhi'l-Mevâkıf veya Ecvibe 'an muğlakâti's-seb'a):

Başlangıç Cümleleri (Murad Molla, 1826, 127^b):

Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Tire Necip Paşa Yazma Eser Kütüphanesi ve Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Bitiş Cümleleri (Murad Molla, 1826, 129^b):

لا يعطى كون الماء المرئي إلى فوق ينبغي طبعه ان يعود كما لان تلك الكرة مركزاً خارج
مركز العالم فهذا القول مناف لذلک الاصل المقرر عندهم فلا يجوز التمسك به ولتتصر
على هذا القدر منها فانه كاف لغرضنا الآن واما التنصيص بالاستقصاء فامر يؤخر إلى
زمان التفرغ له والله ولي التوفيق ويبداء من التحقيق **تت السئلة لمعلقة للكتبي**

3. *Risâle fî bahsi'l-cibe*

(*Risâle fî'l-işkâl veya Cevâb 'ani'l-işkâl fî bahsi'l-cibe*):

Başlangıç Cümleleri (Ayasofya, 2350, 1^b):

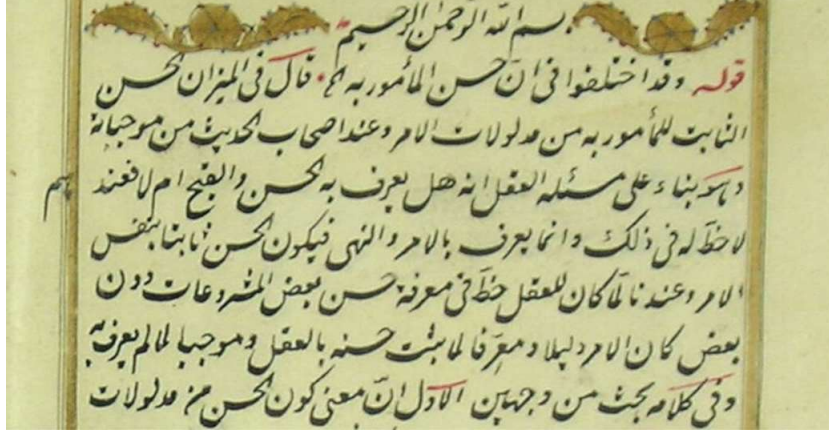
قال بقى ههنا اشكال وهو ان جهة
السفل عنى مركز الارض مشاراً اليه
بالاشارة الحسية ومقصد للمتحرك مع انها
نقطة موهومة لا وجود لها في الخارج والحل

Bitiş Cümleleri (Ayasofya, 2350, 6^a):

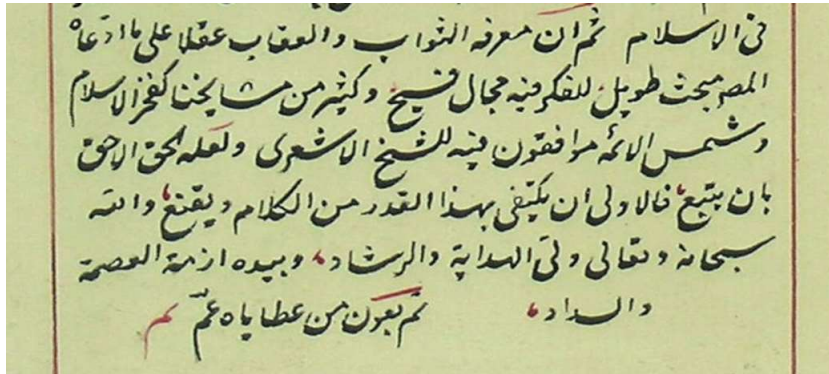
مذكور في المباحث المشرقية فاحفظ
هذه النكته فانها تنفعك في مواضع
من الحكمة

4. *Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh*
(*Hâşiyetü's-suğrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fi't-Telvîh*):

Başlangıç Cümleleri (Murad Molla, 706, 1^b)

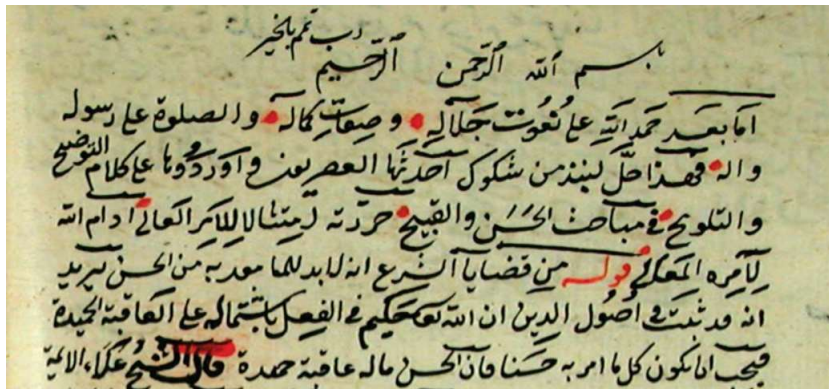

Bitiş Cümleleri (Murad Molla, 706, 18^a)

5. *Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh*
(*Hâşiyetü'l-kübrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fi't-Telvîh*):

Başlangıç Cümleleri (Şehid Ali Paşa, 2844, 68^b):

Bitiş Cümleleri (Şehid Ali Paşa, 2844, 96^a):

والمعتقون بحجج الاعتراف بالبحر واورد فيه ما اورد بعض الافاضل في
حق خلط بالكلام طرفان ظلمات الفلسفة ومحططات الادوات
نعوذ بالله من شرور انفسنا وعشيرتنا
ومذا آخرا ما اوردنا ابراهيم بن شوكهم
وابطال او تاهم وتبع عزائمهم ه
وكشف عوداتهم واهمال
بامر كانه مخطور وكفى
المأمور مسعود
والله و
م

6. *Risâle ‘alâ evveli Şerhi’l-Vikâye fî kavlihî “sâle ilâ mâ yutahbar”*:

Risalenin tamamı (Carullah, 847, 141^a-141^b):

رساله مولانا كاسته
بسم الله الرحمن الرحيم
قال صدر الشريعة اذا فسد وخرج الدم وسال بحيث لم يتلجج زائس الطرح لا يجوز ان
يقال سال الى ما يظهر ويجوز ان يقال حرج الى ما يظهر واعتراضه لافرق بين سال اليه
وخرج اليه فكيف يصح نفى احدهما واثبات الاخره بحقيقة ان الخروج والسؤال وان كان متقنا
بحسب المفهوم على من عرف موضوع الفقه لكن سال اليه وحسب اليه اذا تحقق امر ومنها
يقول الى شئ واحد وذلك لانها لا يجديان بالي لم يتضمنا معنى التوجه والوصول او نحو ذلك
مما يناسب المقام فيكون حاصلهما شيئا واحدا وغاية ما يمكن ان يقال في هذا المقام ان معنى
قولنا سال اليه انحص من قولنا حرج اليه فان الخارج من الشئ خارج الى ما عد ذلك

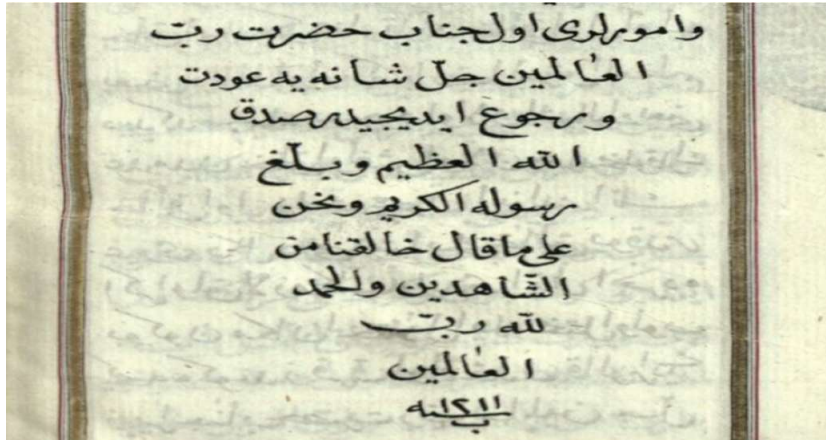
الشي في جميع الجهات والاحياز فان الخروج من الشئ انتقال من باطنه الى ظاهره ولفضاضة
ثم التوجه الى شئ من الاشياء غير معتبر في مفهومه فيكون مفهوم الخروج الى جميع ما عد ذلك الشئ
على السواء فيمكن ان يقال حرج الكل واحد منها ما عد ذلك الشئ لا يكون خروج الى واحد منه
منا فيا توجه الى غيره واما السيلان الى الشئ فلكونه حركة اليه تقتضي التوجه اليه الانتقال الى جهة
بل الوصول اليه وملاقاته جزء من اجزائه فيكون منافيًا للسيلان الى غيره مما هو
خلاف جهته فيكون سال اليه انحص من خرج اليه فيصح نفى الاخص اثبات
الاعم فهذا ما عندي في توجيبه هذا المقام
ولعل غيري ما سوا وجب
فليطلب منه والله اعلم
بالصواب والي المرجع

7. Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn:

Başlangıç Cümleleri (Necip Paşa, 74, 1^b):

Bitiş Cümleleri (Necip Paşa, 74, 76^b):

Sonuç

Molla Kestelî şeklinde anılan Muslihuddin Mustafa b. Muhammed, Osmanlı ilim geleneğinin önemli simalarından biridir. Hızır Bey'den öğrenimini tamamlar tamamlamaz müderrislik vazifesine başlayan Kestelî, Semâniye medreselerinde ders verebilecek düzeyde kendisini yetiştirir. Müderrislik vazifesinin ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından görevlendirilerek bilâd-ı selâsenin her üçünde de kadılık yapar, hemen akabindeyse Osmanlı'nın kazaskeri olur. Hem ilmî hem de siyasî olarak önemli faaliyetlerde bulunur.

Kestelî'nin hayatı ve eserlerinin incelendiği bu makalenin iki temel işlevi veya ayırt edici özelliği söz konusudur. Birincisi, Kestelî'nin hayatına dair bilgilerin sunulduğu ilk bölümde müellif hakkında bilgiler içeren bütün klasik ve modern bibliyografya kitaplarındaki mâlumata ulaşma noktasında gayret gösterilerek tespit edilen bilgilerin sistematik bir şekilde takdim edilmesidir. Diğeri ise Kestelî'nin eserlerine dair hazırlanan ikinci bölümde ikincil kaynaklarda yer alan bilgilerle yetinilmeyip belirlenen bütün eserlerin bizzat buldukları kütüphanelere başvurmak suretiyle –erişim imkânı olan– bütün nüsha bilgilerinin toparlanmaya çalışılmasıdır. Çalışma dahilinde tanıtılan her bir eserin incelemesi de bizzat bu nüshalar üzerinden yapılmıştır. Binaenaleyh Kestelî hakkında yürütülen bu araştırma sürecinde hem bibliyografik kaynaklardan hem kütüphane kataloglarından hem de eserlerin yazma nüshalarından istifade etmek suretiyle çalışmanın sağlam bir zeminde mütalaa edilmesine özen gösterilmiştir.

Bu makalenin bir diğer semeresi ise daha ziyade *Şerhu'l-'Akâid* adlı esere yazdığı hâşiye ile tanınan Kestelî'nin daha başka önemli çalışmalarının da olduğu tespitidir. Onun nüshaları tespit edilebilen yedi, tespit edilemeyense üç adet olmak üzere toplamda on adet eseri vardır. Müellifin kaleminden çıkan bu eserlerin çoğu da kelim ilmine dair metinlerdir. Bununla birlikte fıkıh, fıkıh usûlü ve tefsire dair eserleri de söz konusudur.

Kestelî'nin üzerine hâşiye, risale, ta'likât vs. yazdığı eserlerin çoğu (mesela *Şerhu'l-'Akâid*, *Şerhu'l-Mevâkıf*, *el-Vikâye* vb.), medreselerde okutulan ve pek çok Osmanlı âliminin de teveccüh gösterdiği eserlerdir. Bundan dolayı Kestelî'nin herhangi bir eseri üzerinde çalışma yapmayı hedefleyen bir araştırmacının, muasır diğer âlimlerin aynı mahiyetteki çalışmalarını da tetkik etmesi ve bu eserleri de göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Kestelî gibi bütün Osmanlı ilim adamlarının hayatları, eserleri ve görüşlerinin incelenmesi, eserlerinin neşredilmesi ve günümüz ilim dünyası için ulaşılması kolay bir hâle getirilmesi gerekmektedir. Zira ilmin birikimsel bir faaliyet olduğu ve güçlü bir gelecek için mâzinin iyi bir şekilde kavranması gerektiği, tartışma gerektirmeyen bir hakikattir. Buna rağmen günümüz ilim adamlarının pek çok Osmanlı âliminin eserlerinden bîhaber olmaları, ayrıca bu âlimlerin çalışmalarının hâlen kütüphanelerde yazma olarak kalması, onlara ulaşmak isteyenlerin ise bin bir zahmet ve özel çabalarla eserlere ancak ulaşabilmeleri, esasen arzu edilmeyen ve olmaması gereken bir durumdur. Zira vaziyetin böyle olması, pek

çok incelik ve derinlikleri bünyesinde barındıran Osmanlı ilim geleneğinin ihmal edilmesine, en azından bütün yönleriyle idrak edilememesine yol açmaktadır.

Kestelî örneğinde karşımıza çıktığı gibi Osmanlı ilim ve kültür hayatında yer etmiş âlimlerin kapsamlı araştırmalara konu edilmeleri ve ilmî faaliyetlerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu hususta takip edilebilecek bir yöntem olarak, yapılacak akademik çalışmaları, belirli bir süre zarfında, Osmanlı ilim geleneğindeki şahsiyetler üzerinde yoğunlaştırmak faydalı olabilir. Osmanlı ilmî birikiminin geniş çaplı araştırmalara konu edilmesiyle günümüz ilim dünyasının pek çok açıdan yenilik ve derinlik kazanacağı ve buradan hareketle daha nitelikli çalışmaların ortaya çıkarılabileceği, yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Akal, Fatih. *Kesteli Muslibuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arabî, Alâüddin Ali el-Halebî. *er-Risâletü'l-müte'allika bi-mebhâsi'l-hüsn ve'l-kubh mine't-Telvîh*. Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 9242/1, 1b-27b.
- ARICI, Müstakim. "Bir 'Otorite' Olarak Seyyid Şerîf Cürcânî ve Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri". *İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerid Cürcânî Örneği*. haz. M. Cüneyt Kaya. 61-95. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Atbaş, Suat. *Adudiddin El-İci'nin Akâid Metni Üzerine Yapılan Şerh ve Hâşiyeler*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Aydın, Ömer. *Başlangıçtan Günümüze Türk Kelâmcıları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Babinger, Franz. "Kastallânî". *The Encyclopedia of Islam* (New Edition). ed. C. E. Bosworth vd.. 4/737. Leiden: Brill, 1997.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-'ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1951.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1971.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Hâşiye 'alâ şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*. Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 2018, 1-99.
- *Hâşiye 'alâ şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 1189, 1-71.
- Edirneli Mecdî Efendi. *Şakâyık Tercümesi*. İstanbul: Dârü't-Tıbbâ'ti'l-Âmire, 1269/1853.
- Erünsal, İsmail E.. "Tâcizâde Cafer Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/353. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Evrenin Bir Merkezi Var mıdır? Hocazâde'nin Onto-Geometrik Bir Araştırması". *Uluslararası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) -Bildiriler-*. ed. T. Yücedoğru vd.. 271-304. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011.
- Gazzî, Necmeddin Muhammed. *el-Kevâkibü's-sâ'ira bi-a'yâni'l-mi'eti'l-âşira*. nşr. Halil Mansur. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*. nşr. M. Şerafettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâs.
- *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. nşr. Mahmud Abdulkâhir el-Arnâvûtî. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kılıç, Hulusi. "İbnü'l-Hâcib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/55-58. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. Dımeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

- Köksal, Asım Cüneyd. “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş-”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 28 (2012), 1-43.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. nşr. Nuri Akbayan. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm ve hatte'l-'asri'l-hâzır*. Beyrut: Müessesetu Nüveyhiz es-Sekâfiyyeti li't-Te'lîfi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1409/1988.
- Özen, Şükrü. “Tenkîhu'l-usûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/454-458. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Rûmî, Mustafa b. Mehmed. *Ravdatü'l-kudât fî mebhâzir ve's-sicillât*. Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Paşa, 1403, 1-301.
- Sadrüşşerîa. *Şerhu'l-Vikâye*. nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc. 5 Cilt. Amman, 2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedrü't-tâli' bi-mebâsini min karnî's-sâbi'*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1250.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-devleti'l-'Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1395/1975.
- Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd. *et-Tavzîh me'a't-Telvîh li-metni't-Tenkîh fî usûli'l-fikh*. nşr. Zekeriya Umeyrât. 2 Cilt. Karaçi: Kadîmî Kütübhanê, ts.
- Türk, Nurdoğan. “Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Tefsire Dair Yazma Eserler -I-(Necip Paşa Kısmı)”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Mart 2014), 154-172.
- “Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Tefsire Dair Yazma Eserler -II-(Necip Paşa Kısmı)”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Mart 2014), 173-190.
- Unan, Fahri. “Sahn-ı Semân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/532-534. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Yavuz, Salih Sabri. “Kestelî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/314. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “el-'Akâidu'l-'Adudiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/216. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Yurdağür, Metin. *Mâverâünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelâmcıları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

Elektronik Kaynak

- TDV İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. “Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı”. Erişim 1 Nisan 2019. <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>.

EK: Kestelî'nin Nüshalarına Ulaşılan Tüm Eserleri ve Toplu Nüsha Bilgileri

1. *Hâşiye 'alâ Şerbi'l-Akâid*: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 2175, 74 vr.; Fatih, 2958, 69 vr. (Bu eser matbu olduğu için burada tüm nüsha bilgileri verilmemektedir.)

2. *Risâle fî işkâlâti Şerbi'l-Mevâkıf (İ'tirâdât 'ale's-Seyyidi's-Şerîf fî Şerbi'l-Mevâkıf veya Ecvibe 'an muğlakâti's-seb'a)*: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b; 1570, 135^a-137^a; Esad Efendi, 3734, 61^b-62^b; Karaçelebizade, 330, 1^b-2^b; Murad Molla, 1826, 127^b-129^b; Hasan Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a; Mehmed Nuri Efendi, 186, 60^a-63^b; İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel Kütüphane, 1429, 160^b-163^a; Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b; Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 572, 284^b-286^b; Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 1849, 210^b-213^b; Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 543, 145^a-146^a.

3. *Risâle fî bahsi'l-cibe (Risâle fî'l-ışkâl veya Cevâb 'ani'l-ışkâl fî bahsi'l-cibe)*: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2350, 1^b-6^a; Hasan Hüsnü Paşa, 600, 94^b-95^b; Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, H. Çelebi, 629, 19^a-19^b.

4. *Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh (Hâşiyetü's-suğrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fî't-Telvîh)*: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1005, 46^b-56^b; 2122, 21^b-35^a; Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 706, 1^b-18^a; Şehid Ali Paşa, 672, 1^b-15^b; Atıf Efendi, 1570, 151^b-164^b; Nuruosmaniye, 4994, 49^b-61^b; Ragıp Paşa, 1459, 86^b-89^a.

5. *Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba'a mine't-Telvîh (Hâşiyetü'l-kübrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fî't-Telvîh)*: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1005, 76^b-102^a; 2122, 64^b-86^b; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1305, 1^b-27^a; Şehid Ali Paşa, 2844, 68^b-96^b; Laleli, 714, 39^b-61^a; Murad Molla, 706, 19^b-45^b; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 9242, 43^b-57^a; Ragıp Paşa, 1459, 100^a-114^a.

6. *Risâle 'âlâ evveli Şerbi'l-Vikâye fî kavlibî "sâle ilâ mâ yutabhar"*: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 847, 141^a-141^b; Nuruosmaniye, 4909, 71^{a-b}.

7. *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn*: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Necip Paşa, 74, 80 vr.

The Life and Works of Mullah Kestelī (D. 901/1496)

by İsrafil ŞEN

The Ottoman Empire has been instrumental in producing many important scholars that were accomplished in various fields. Sultan Fatih Mehmed II in particular had made considerable effort in this respect. Many remarkable intellectuals and scientists had carried out countless scholarly research and have left us with many notable works. One of these scholars is Mullah Kestelī whose real name is Muşliḥ al-Dīn Muşṭafa b. Muḥammed (d. 901/1496). He was one of the three most important students of Khidr Beg, a mudarris at the Sultan's madrasa in Bursa, together with Khayālī and Khocazāde, all of whom were among the reputed scholars of the age. Kestelī, whose mastery in the rational and religious sciences, especially in kalam and fiqh, is well-attested, had served as a mudarris and qādī in Istanbul, Bursa and Edirne, cities that were dubbed as *bilād-ı selāse* having been the most important centers for science and politics in the Ottoman Empire. In addition to this, Kestelī also became a kadiasker (military judge) in his later years. He had spent the majority of his life preoccupied by scientific and political duties, and therefore did not have the opportunity to author many books. However, according to library collections and bibliography books, Kestelī wrote ten works in total, most of which are short works. Apart from his most important and famous work, *Ḥāshiya 'alā Sharḥ al-'Aqā'id*, all his works are unpublished and remain in manuscript form in libraries. Although he is one of the most important figures during the reign of Sultan Fatih Mehmed II, Kestelī's scholarly career and notable works have heretofore been understudied. In particular, there has only been one master's thesis on Kestelī written to date. Apart from this, there is neither an article nor any other thesis or book about Kestelī. This has led to a less than adequate understanding of a scholar and statesman who played an active role during a pivotal stage of the Ottoman scientific tradition. Therefore, there is a great need for more detailed studies in this particular area. This article serves as a modest attempt to fill this gap without, however, pre-

tending to be exhaustive in any way, especially since a study of this nature cannot do justice to such a complex task. Therefore, this article aims to carry out an in-depth examination of issues related to the life and works of Kestelî. His views, however, were excluded from the article's scope because of the fact that all of Kestelî's works should first be identified and carefully examined to be able to present his views in any thorough way. Therefore, this article will focus on his life and especially his works as an introduction to Kestelî studies. A more critical examination of his views will therefore be left for other studies. This article consists of an introduction and two basic parts. In the first part, I present Kestelî's life in a systematic manner, utilizing in particular many classical and modern sources and observing special care not to neglect even the slightest information contained in them. The second part is dedicated to an introduction and examination of Kestelî's works. In this context, I have probed into both classical and modern sources and identified works attributed to Kestelî. Subsequently, painstaking research was carried out through the catalog scanning system in the Süleymaniye Manuscript Library which provides access to the Turkish libraries connected with it, and here some other works were also identified. All of the correct copies of the manuscripts were determined by examining each manuscript one by one. In addition to the second basic part of the article, two tables were given following the second part in order to pin point the changes and developments in classical and modern bibliographic books, and to facilitate a comparative analysis of the works attributed to Kestelî. After these tables, as a further supplement, the second part includes the introductory (*muqaddimah*) and concluding (*khāṭima*) sentences of the works belonging to Kestelî. I hope that this work will raise both awareness of and interest in this field, and likewise serve as an introduction for more extensive studies in the future.

Keywords: Kestelî, Khidr Beg, Kalam, Fiqh, Kadıasker, *Hāshiya 'alā Sharḥ al-'Aqā'id*.